

Pod turškim jarmom.

Povest iz vojske Grkov proti Turkom.

Poslovenil F. H.

Drugi popravljeni natisek.

V Ljubljani.

Založil in prodaja Janez Giontini.

1892.

Natisnila Kleinmayr in Bamberg v Ljubljani.

Prvo poglavje.

Če greš iz Bosne dalje skozi Albanijo ni še daleč daleč, dokler ne prideš do egejskega morja, in če tam vprašaš po grški deželi, pokažejo ti na desno, in tam prideš med visokimi gorami v deželico, okrog in okrog od morja obkroženo, z griči in gorami, pa tudi s prijaznimi dolinami, kjer raste oljika in vinska trta, fige, pomaranče in limone, sploh sadovi južnih dežel. To je grška dežela. V nekaterih krajih je lepa in rodovita, v družih pa so zopet grozne pečine, sivo skalovje, divje strmíne. Prebivalci te dežele so Grki, ki so krščanske vere, pa imajo svoj posebni grški jezik. V Trstu te ljudi dobro poznajo, ker imajo mnogo trgovine s Trstom, zato se tudi vedno mudi mnogo bogatih grških trgovcev v Trstu ter imajo tam tudi svojo posebno cerkev. Z ladjo se pride po morji iz Trsta v grško deželo v kakih treh, štirih dneh, če je vreme ugodno. Grška dežela je bila nekdam, pred

Kristovim rojstvom, prva med vsemi deželami, ker tam se je začela učenost in vse lepe umetnosti; ko so bili drugod še povsod divji narodi, znali so Grki že pisati, pesmi skladati, lepo peti in gosti, slikati in podobe rezati iz kamenja; imeli so dobre postave, šole za mladino in dobro izučene vojake. Ko je pa divji Turek prišel v naše dežele, prihrumel je tudi v Grecijo ali Grško in je to deželo podjarmil, kristjanski Grki so postali turški sužnji. Več sto let so Grki vzdihovali pod težkim jarmom turškim, pa si niso mogli pomagati. Druge srečnejše dežele, ki so se Turkom ubranile, niso se domislile Grkov in drugih kristjanov, ki so pod Turkom toliko trpeli, samo Rus se je potezal zanje ter bi bil Turke rad pregnal, pa mu tudi ni bilo tako lahko mogoče, ker je bil Turek močan, Rusa so pa še druge države zavidale, da jih ni bil prav varen. Vendar se je Rus neprestano vojskoval s Turkom in mu jemal deželo za deželo, in le z njegovo pomočjo so se oslobodili Grki in Rumunci, Srbi in Bolgari. Grki so se večkrat vzdignili zoper Turka, pa njih moč je bila preslaba. Šele v začetku tega stoletja, pred kakimi sedemdesetimi leti, pregnali so Turka iz dežele in od tistega časa imajo svojega lastnega kralja, ki biva v Atenah,

tako se imenuje glavno mesto grško. Grki pa so se že prej večkrat uprli Turkom, in vselej so jim pomagali vrli Črnogorci, pa dolgo so zastonj prelivali kri, zakaj bilo jih je premalo, Turek pa je bil močan in strahovit.

Naša povest se je vršila še v prejšnjem stoletji, tedaj pred več ko sto leti. Tudi tačas so se Grki vzdignili zoper svoje tlačitelje in dali Turkom dosti opraviti, vendar še niso dosegli svoje slobode, morali so čakati še dolgo, ker šele drugi rod potem je žel sadove iz krvi, prelite od grških junakov. Strašni so bili ti boji s Turki, ali pokazali so se takrat tudi najlepši moški značaji, svetili so se pred svetom slavni junaki, tako med Grki, kakor med Bolgari, Srbi in Bošnjaki, kateri so se žive svoje dni vojskovali s Turki ter neprestano živeli v smrtni nevarnosti. Med vsemi so se odlikovali slavni Črnogorci, kateri se Turkom nikdar niso podali, ampak rajši spali s puško in nožem v rokah, nego bi se uklonili turškemu jarmu.

Bilo je proti koncu osemnajstega stoletja, pred več ko sto leti, ko se je v grški deželi začelo novo gibanje. Govorilo se je, da bo Rus Turku vojsko napovedal in da pride Grke rešit. Ruska cesarica Katarina se je res pripravljala na vojsko s Turkom.

Zato je poročila Črnogorcem in Grkom, naj se le vzdignejo in upró, ker pridejo Rusi kmalu na pomoč. Obljubila je tudi, da pošlje orožja in denarja. V Črnogoro je prišel že leta 1767. človek iz Ruskega, kateremu so rekali «mali Štefan». Ta je pravil ljudem, da je ruski cesar Peter tretji, in Črnogorci so precej za njim potegnili v vojsko zoper Turke. Pozneje se je sevéda zvedelo, da mali Štefan ni noben cesar, vendar so nekateri preprosti ljudje še zmerom verjeli v to, drugi pa, ki so sicer vedeli, kako je, imeli so ga vendar radi, ker je bil pogumen in je Črnogorce v vojski dobro vodil. Rusija je vedela za njegovo delovanje ter mu je pošiljala pomoč v orožji in v denarjih. Rusi so obetali tudi vojnih ladij, pa ni prišlo do tega. Tudi od drugih stranij so hrabрили vstaše. Mesto Benetke, ki je bilo tačas še samo zase, pošiljalo je vstašem po morji živeža. Tako se je tedaj vstaja začela v Črnigori in na Grškem. «Ta mali Štefan» je Turke tako dobro klestil in preganjal, da je bil sultan že v skrbeh. Napél je vse moči, da bi vstajo zadušil.

V tistem času je v grškem mestu Spirgi ali Spiri gospodaril turški paša Mustafa. Imel je v svoji službi več uradnikov in nekaj stotin vojakov.

Bil je ravno čas, ko je po vsi deželi že vrelo in ko se je bilo vsak dan bati, da bukne vstaja. Paša je sedel ravno na svojih blazinah sredi lepe, s preprogami pogrnjene sobe. Imel je dolgo turško pipo, «čibuk» imenovano, v ustih in majhen fant mu je položil goreč ogel na tobak, da se je vžgal. Čibuk je bil obrobljen z demanti, pašova obleka se je lesketala v zlatu. Paša je dolgo tam sedel in kadil, ne da bi izpregovoril besedico. Nato vstopi črnobradat Turek v obleki turških uradnikov ter mirno postoji pred pašo; ko mu pa paša migne, reče črni Turek:

«Tudi v Spiri, gospodar, pokazuje se uporni duh. Na skrivnem se pripravljajo krščanski psi, da udarijo na nas, kadar se jim dá znamenje.»

«Ali imaš dokaze, Kusuf?» vpraša ga Mustafa in ga ostro pogleda.

«Imam,» reče uradnik; «vsak dan več zvem od svojih ogleduhov. Že mi je znano, kdo stoji na čelu zarote.»

«Povej, kdo, in Allah me kaznuj, če ga ne pomendram kakor črva.»

«Posebno se odlikujeta med njimi dva moža,» reče Kusuf, «ki ne smeta več dolgo zasmehovati preroka, in ta dva sta: Miha Remec, ki je z «malim Štefanom» v zvezi,

in pa Pano Renat, kateri oskrbuje kristjane z orožjem.»

«Pano Renat!» vzklikne paša in izpusti gosto meglo dima iz ust, «ta se mi je že davno videl sumnjiv. Privedi oba k meni!»

Okolo sedeči Turki hočejo nato vstati in oditi.

«Saj tebe ne bo treba zraven,» reče paša nekemu mlademu Turku, ki je tudi vstal, da bi šel s Kusufom. «Naj le drugi polové in zvežejo naše sovražnike,» nadaljuje Mustafa, «midva bova pa nekoliko kvartala, da čas mine. Zmirom me ti premagaš v igri, bomo videli, kako bo zdaj.»

«Če ti ukažeš,» odgovori nagovorjenec; «za mene je sreča, ako smem biti pri tebi in igrati s tabo. Vendar bi bilo morda bolje, ko bi šel še jaz loviti kristjane. Z Renatom sva znana, in on me ima za prijatelja njegovega rodu. Meni se ne bo skrival, drugim pa morda uide, če jih ugleda. On je zvit lisjak in ima svoje ogleduhe. Meni pa vse zaupa, in jaz ga še najprej privedem semkaj.»

«Zakaj pa ravno tebi toliko zaupa?» vpraša Mustafa nekako nezaupno, «s čim si pridobil njegovo zaupanje?»

«Meni se je že davno zdel sumnjiv. Zato sem mu rekel, da držim s kristjani,

samo da bi kaj izvabil iz njega in zvedel njegove naklepe.»

«Zakaj pa meni nisi ničesar povedal o tem?» vpraša Mustafa nadalje.

«Hotel te nisem prej vznemirjevati, dokler nisem zvedel vsega natančno. Hotel sem izvohati prej še vse Renatove pomagache, potem sem ti mislil zajedno razkriti vso zaroto,» odgovori Kadulep.

«Ti si morda delal prav zvijačno,» reče paša, «pa to ni prav, da meni nisi ničesar povedal o tem.»

«Če nisem prav delal,» reče mladi Turek, «nikar mi ne zameri tega, imel nisem slabega namena. Vedel sem, da je Renat zelo čislán in spoštovan med tukajšnjimi Grki; če bi ga mi nenadoma zgrabili, naredilo bi to med ljudstvom veliko razdraženost, in tisti, ki so krivi, izognili bi se bili nevarnosti.»

«Kaj misliš, da bi še zdaj prizanašal tema upornikoma? To ne gré. Ti psi se morajo uničiti in podaviti.»

«Še danes bosta čutila mojo jezo. Pokličem ju pred trdo sodbo in izvabim iz njiju imena vseh drugih sokrivcev. Brž na noge, pojdite ponja in privedite ju sèm!»

Zdaj vstane star Turek z dolgo, belo brado in izpregovri:

«Mogočni paša spirski, kar je povedal Kadulep, to so biseri in čisto zlato. Ne zavrzni njegovega sveta! Če zgrabiš ta dva moža, prestrašijo se vsi njiju prijatelji in tovariši; zbežali bodo iz mesta in šli med vstaše ter tam napravili še več škode, ko zdaj, ker rujejo in godrnjajo le na tihem. Če hočeš poslušati svèt starega moža, pošlji k njima in ukaži, ju na tihem privèsti sem. Tvoj poslanec jima povej, da imaš ti zanju posebno opravilo, da ju hočeš kam poslati ali kaj takega.»

«In kaj se zgôdi potem?» vpraša Mustafa.

«Ti ju spraviš v kraj iz mesta, vtakneš ju kam, da ne bosta mogla več škodovati.»

«Prišla bosta nazaj.»

«Pošlji ju pa tako daleč, da se ne bosta mogla več vrniti.»

Paša se zamisli. Nova misel mu šine v glavo; zgubanči čelo in široko raztegne usta.

«Rodovine izdajalcev ostanejo tukaj,» govori sam seboj. Potem se obrne do starega Turka in mu reče: «Starost je modra, mladost pa zvita. Starost služi z dobrimi sveti, mladost pa z zvijačnimi načrti. Jaz sem si stvar premislil ter se bom ravnal po vajinem svetu. Bašij naj gré k Renatu ter naj mu pové, da bi rad nekaj govoril ž

njim; Jušol pa poišči Remca in mu porôči isto.»

Nafo vstaneta dva zaspana Turka, globoko se priklonita in odideta.

Paša pa se obrne zopet do starca in ga vpraša:

«Povej mi zdaj, kaj naj storim s kristjanoma, kadar ju dovedejo? Kar mi boš ti svetoval, to pa storim.»

«Moj duh je čist kakor studenčnica,» odgovori stari Turek, «spiši dve pismi, jedno paši v Korint, drugo paši v Navarin. Zapiši v obe pismi, naj paša tistega, ki prinese pismo, vrže v najhujšo ječo. Tako izgineta Renat in Remec, in kadar bosta uničena poglavarja vse zarote, potem bodo njiju tukajšnji tovariši in pomagači brez glave, brez sveta ter bodo mirovali, ker si ne bodo vedeli pomagati. Ujeli se bodo kmalu v nastavljene zanjke.»

«Tvoja beseda je dobra in pametna,» reče paša, «boljšega sveta mi ne dá nihče. Po tvojih besedah se hočem ravnati. Kusuf naj gré z mano, da spiše obe pismi.»

Mustafa vstane in gré s Kusufom v stransko sobo. Starec in Kadulep ostaneta sama. Deset minut si sedita nasproti, ne da bi izpregovorila. Naposled reče starec: «Povsod te hvalijo, kako dobro kvartaš. Le

redko se zgodi, da bi ti izgubil, navadno premagaš vsakogar. Rad bi poskusil, če si res tako spreten; pojdi, vrziva jih.»

«Stari Ibrahim kvarta bolje nego mi vsi,» reče Kadulep, «ako ti je drago igrati z mano, štel si bom to v svojo čast; naj dobim ali izgubim, to si bom štel v srečo, da smem igrati s tako imenitnim možem.»

Nato jameta igrati, pa starec kmalu zapazi, da ima močnega nasprotnika pred seboj. Kolikorkrat sta vrgla kvarte, vselej je Ibrahim izgubil. Bil je že nejevoljen, pa tega ni hotel pokazati.

Stari Ibrahim se je štel za modrega in zvitega lisjaka, da mu ni para, zato ga je bolelo, ko je tega mladeniča videl v taki sreči in mu ni mogel do živega. «Kaj sem že res tak neumen tepec, da me pri igri premaga vsak mladenič?» vzkliknil je ves nejevoljen, «štirih iger po vrsti še nisem nikoli izgubil!»

«To ni moja spretnost,» reče Kadulep, «ampak le srečo imam, boš videl, da se sreča kmalu obrne.»

Zopet vržeta kvarte, starec pa gleda Kadulepu na prste. «Ti slepariš,» zavpije zdajci na mladeniča.

«Kako se boš dal slepariti po meni,» reče Kadulep mirno, «saj sam praviš, da je

tvoj duh čist kakor studenčnica, kako bi jaz tepec sleparil tebe?»

Morda bi se bila sprla do dobra, ali v tem trenutku stopi paša v sobo, za njim pa Kusuf.

Kmalu za njima pride tisti Jušol, ki ga je bil paša poslal k Remcu.

«No, Jušol, ali si prišel sam?» vpraša ga Mustafa začuden.

«Že pred dvema dnevoma je Remec s svojo rodbino šel iz našega mesta,» odgovori Turek; «pravijo, da je potegnil v Črnogoro.»

«Bes ga plentaj!» zakriči paša in udari z ного ob tla. «Kaj delajo moji uradniki? Ali so zato plačani, da ne vidijo ničesar, in da mi take reči naznanijo šele potem, kadar je že prepozno?»

Kusuf se čuti po teh besedah zadetega ter se kar zgane od strahu.

Ibrahim pa je hotel pašo potolažiti, češ, da le Renata dobimo, potem bomo že tudi zvedeli za vse druge.

«Morda jo je tudi ta že popihal,» reče paša jezen; «če je pa tako, izgubi Kusuf svojo službo.»

Za nekaj minut pa se vrata odpró, in v sobo stopi Bašij, za katerim pride velik, lep mož. Mustafi se oči zasvetijo. Prijazno ogovori Renata:

«Ti, Renat,» reče mu, «ti si dober podložnik in ljubiš mir in red, ti nisi jeden tistih upornikov, ki godrnjajo proti naši vladi. Vidiš, v resnih časih živimo; svoje uradnike in vojake potrebujem vedno okolo sebe. Imam pa neko poročilo do paše v Korintu, in ker ne morem pogrešati nobenega svojih ljudij, odločil sem se, da pošljem tebe s tem pismom v Korint. Spravi se nemudoma na pot in pozdravi mi pašo, kadar dojdeš k njemu. Pa hiti! Še to noč ti morajo zvede svetiti na poti v Korint. Pridi kmalu nazaj! Tvoja rodovina naj bo brez skrbi, čuval jo bodem.»

Lepo obličje grškega moža se zatemni. «Veliko čast mi izkazujete, spirski paša,» reče počasno, «vender ne vém, ali se vam smem zahvaliti zato. Moja žena je bolna in ne more ostati brez moje pomoči. Ako nimate pripravnega človeka, da bi vam oskrbel ta posel, preskrbim vam koga jaz.»

«Ne, ravno tebe sem izvolil za ta posel,» reče paša; «ko bi zaupal to stvar drugemu, poklical bi ga že sam. Varuj se moje jeze, nikar se ne brani! Vzemi pismo, pojdi in pazi, da te kdo ne zadrži na poti!»

Renat hoče še nekaj ugovarjati, Mustafa pa mu namigne tako grdo, da je vsak

ugovor odveč. Grk se obrne in odide skozi vrata, kjer ga čaka Kadulep.

«Nikar ne hodi!» šepne mu Kadulep na uho, tako da nihče ne zapazi.

Renat je slišal, kar je Kadulep rekel, pa se je delal, kakor bi ne bilo nič, in je šel svojim potem.

«Tvoja bolna žena!» renči paša za njim, «motil sem te v tvojih naklepih, zato ti ni po volji moje naročilo. Pomozi mi, prerok Mohamed! Zaslužno je, kaznovati take rovarje in jih poučiti, da smo gospodarji mi Turki, pravi sinovi prave Mohamedove vere! Najbolje pa je, take ptiče spraviti z svetá.»

Drugo poglavje.

Ne daleč od krščanske cerkve je stal majhen grič, od koder je bil lep razgled na mesto Spiro in njega okolico. Na podnožji te gore stala je prijazna hišica med oljikami in vinsko trto, ki se je popenjala celó po hiši in razobešala zlate jagode po zidovih. Tukaj je bil dom Pana Renata, kjer je bivala njega družinica: žena, mala hčerka in ženina sestra. Njegova žena Klavdija je bila nekoliko bolehná ter je ravnokar vstala iz postelje. V naročaji je imela jedino hčerko, malo Mimico, preljubeznivo dete.

Ljudmila, sestra Klavdina in teta male Mimice, pogledovala je otroka všečno in sočutno. «Srečna moja sestra,» rekla je sama pri sebi, «da ima tako lepega otroka, naj bi mu bila sreča mila v vsem življenji! Pa čudno je, da mi je ravno danes tako tesno v prsih! Ali je skrb, ali strah, ali bojazen pred pretečo nesrečo? Srečna sem in na varnem, in vendar se nekaj bojim.»

Klavdija, ki je slišala zadnje besede, reče svoji sestri: «Ti si bila od nekdanj boječa in imaš svoje domišljije. Srečna sem, da sem pogumnejša. Ali nimam več uzroka, da bi se bala, ker vem, da je zdaj moj mož v pašovi hiši? Vendar sem mirna.»

«Ti si res srečna, da si tako hladne krvi,» reče Ljudmila, «zavidam te za to. Pa meni se zdi, da sem ravno zaradi tvojega moža tako nemirna. Kdo vé, če ga ni zviti paša ujel v svoje mreže?»

«Če bi nas pogubiti hotel,» méni Klavdija, «kdo mu brani, da stori to očito?»

«Tega se plaši zaradi ljudstva.»

«Okuziti hočeš še mene s svojo žalostjo. Pa to se ti ne posreči. Le oglej si, vidiš, saj Renat že domov prihaja! Dokler je on pri meni, ne bojim se ničesa.»

Res Renat že za nekaj minut stopi v svojo hišo. Nevolja se mu bere na obličji.

Klavdija ga vpraša, kaj je opravil pri paši, in Renat pové vse, kako je bilo.

«Ali hočeš storiti, kar ti je naročil?» vpraša ga žena.

«Ne,» reče Renat; «že Kadulep me je svaril, naj nikar ne hodim. Mustafa bi me rad pokončal. On sluti, da netim upor, zato me hoče v kraj spraviti. Dal mi je pismo za pašo v Korintu. Pogledal bom, kaj je v njem.»

«Ali ga boš odprl?»

«Opreznost je dobra reč; morda je to moja rešitev.»

Renat razpečati pismo. Pisano je v turškem jeziku. Renat je ta jezik razumel in bral v pismu, da je zapadel smrti in da bi moral to svojo smrtno sodbo sam nesti v Korint.

«O, ti malopridneš!» vskliknil je in vrgel pismo ob tla ter ga poteptal z nogami, «to je več, nego sem se bal. Jaz naj bi nesel pismo v Korint, da bi me tamošnji paša vrgel v ječo, iz katere ni rešitve; tam naj poginem, ločen od svoje rodovine! Bodi ti kletev in maščevanje, trinog! Mene bi rad pokončal, pa boš sam poginil sramotno kakor vsi trinogi!»

«Pobegnimo torej!» zakliče Klavdija vsa srčna.

«Bog živi nas in našo domovino!»

«Še nocoj moramo bežati,» reče Renat, «vsak izgubljeni trenutek prinese lahko veliko nevarnost. Pojdimo proti Majni. Tam so krepki hribovci, ki se Turkom vedno upirajo in so ravno zdaj že začeli vojsko ž njimi. Tam imam znance in prijatelje, tam nas vzprejmó odprtih rok, tam najdemo zavetje, dokler se bodo naše žilave roke še mogle gibati.»

«Težko se ločim od tega kraja, ki nam je bil ljub dom toliko let,» reče Klavdija, «pa če ni drugače, udajmo se sili. Uidimo silni roki krvoločnega Mustafe! Jaz in tvoj otrok greva s teboj tudi v smrt.» Pri tem se ozrè Klavdija na svojo sestro, ki sloni zamišljena pri oknu.

«Ljudmila!» pokljče jo, «ali pojdeš tudi ti z mano? Kaj hočeš sama početi tukaj?»

«Kaj me vprašuješ kaj tacega,» reče Ljudmila, ter objame svojo sestro, «kjer si ti in tvoj mož, tam je moj dom, tam hočem biti tudi jaz.»

«Kaj pa, če bo treba iti v velike nevarnosti?» vprašuje Renat.

«To me ne plaši,» reče Ljudmila; «če ostanem sama tu, morda me doleti še kaj hujega. Kje bi iskala prijatelja, če vaju zapustim?»

«Ako govorimo po pravici,» reče Renat, «imaš prijatelja, in to je Kadulep. On je sicer Turek, pa kakor sovražim Turke, tega Turka imam vendar za poštenega, on je boljši od vseh drugih. On na tihem sovraži Mustafo in vse njegove ljudi, in kolikor jaz čutim, on bi dal zate kri in življenje.»

«Beži, beži,» odvrne Ljudmila in se nasmehne, «kako smem jaz, samotno deklè, vzeti pomoč od njega?»

«No sevéda,» reče Renat, «saj to je bila sama šala; le mene se drži in moje žene, saj si naša; kamor gremo mi, pojdeš tudi ti. — Zdaj pa je dosti praznih besedij. Le hitro pograbite najpotrebnejše reči po hiši, potem pojdemo na potovanje, ali bolje: na beg!»

Renat gré v svojo sobo, da se oskrbi z orožjem in kar še sploh hoče vzeti s seboj. Ljudmila pa potrka svoji sestri na ramo in ji reče:

«Ali nisem govorila prav, ko sem slutila nekaj hudega? Naj bi bila to največja nesreča, ki nas zadene!»

Tudi Klavdija ni bila več vesela kakor prej, ampak vsa skrbna in žalostna. Solze ji stopijo v oči, ko objema svojo hčerko in jo oblači za potovanje v neznano tujino. Vzela je s seboj nekaj najpotrebnejše obleke in malo hrane v jerbas, da bi bili preskrb-

ljeni vsaj za nekaj dnij. Ljudmila ji je pomagala nakladati.

Kmalu je bilo vse pripravljeno za pot. Renat osedla svoje osle (ker v grški deželi rabijo najrajši osle za nošnjo ali vožnjo). Tem živalim pripaše na hrbet vse tovore, v katerih je bila shranjena potrebna hrana in obleka za vso družino. Potem sedejo na osle in odjezdé — kam? Po svetu, kjer bi jim zasijala zlata sloboda, kjer bi se jim odprla gostoljubna vrata, kjer bi bili varni jeze hudobnega paše Mustafe.

Bleda luna se je že svetila nad gorami ter s srebrnimi žarki obsevala bližnje goré, ko je šla družinica na dolgi pot.

Kakih sto korakov od hiše pogledata ženski še jedenkrat nazaj na svoj ljubi dom. Milo se jima stori pri srci; spominjata se še jedenkrat marsikatere srečne ure, ki sta jo v tem kraji doživeli v mládostni sreči. Na tihem se utrne obema gorka solza iz očesa — toda ni bilo časa, ne primerno, da bi glasno razodevali svojo žalost — Renat ukaže, da je treba urno in pogumno dirjati naprej in ne misliti na nič drugega — bati se je bilo turških ogleduhov!

Da bi le že prišli v hribe, potem se ni več toliko bati! Šli so skozi gozd samih oljik in prišli do obrežja reke Alfeja.

Tiho, tesnega srca in žalostne duše so hiteli potniki dalje. Pot se je začel obračati v hrib pod skalovjem, med divjimi, strmimi gorami. Zveste živali, vajene kraja, stopale so varno po kameniti stezi, po kateri bi si človek ponoči ne upal hoditi, zakaj pod njimi so v gosto temino zakriti zijali grozni prepadi.

Tako so potovali pet dolgih ur, in že se je danilo nad gorami daljnega izhoda. Divji Alfej, gorska reka, skakal je čez pečine in metal v zrak belo peno. Steza jih privede do vode, in treba jo je prekoračiti. Ali voda je že toliko globoka in močna, da je ni mogoče povsod prebresti; samo v nekaterih krajih je plitvejša, kjer teče bolj na široko. Renat reče svojima ljubima: «Zdaj pojdita nekoliko bolj vkreber, na varen kraj, da si odpočijeta. Tačas jaz reko pregledam, kje bi se dalo priti čeznjo.»

Šli so torej v hrib, v varno zavetje; bila je majhna ravninica med skalovjem, kjer so se ustavili ter sedli na tla. Vzeli so iz torb kruha, vina in sadja ter se nekoliko okrepčali.

Zajuterk še ni popolnoma použit, kar se začuje v daljavi neko tožno petje. Renat stopi na skalo in vidi onkraj vode tolpo ciganov. Bilo jih je petnajst, moških, žensk in otrók. Najbliže pri vodi je stala stara

ciganka, suha, razmršenih lâs, v raztrgano obleko zavita, s črnim pasom opasana.

Ciganski moški so stali doli pri vodi in gledali, kje bi se dalo priti čeznjo, stara ciganka pa se je iznad skale ozirala, ali ne bi kje pretila nevarnost. Zdajci zapazi Renata in njega družino. Zakaj tudi Renatove ženski sta bili iz radovednosti stopili na skalo, da si ogledata kraj; ko pa zapazita staro ciganko, poskrijeta se takoj zopet v skrito ravninico.

V tem času pa so cigani našli brod. Začeli so takoj bresti skozi valove. Kmalu so bili na nasprotnem bregu. Gotovo so bili namenjeni v Spiro. Morali so iti po tistem poti, po katerem so prišli Renat in njegovi ljudje. Stara ciganka jim je vender pokazala še drugo stezo, po kateri so udarili, da bi naposled prišli na cesto, po kateri se pride v Spiro.

«Ako bi šli zraven vode,» reče poglavar ciganov, «prišli bi za jedno uro prej na cesto.»

«Sevéda,» zavrne ga ciganka, «pa potem bi morali mimo onih potnikov, ki smo jih videli čez vodo in povedati bi jim morali, v kaki nevarnosti so; pa naj poginejo ti gosposki obrazi, saj se tudi nam ne godi nič dobrega na svetu! — Bes me udari, če

ne kaže vse na nesrečo v tej deželi, še škalovje je tako rdeče, kakor bi bilo krvavo! Žalostno je tukaj, vendar nisem imela miru, dokler nisem zopet prišla v ta kraj — res, ciganska usoda je, potovati po svetu, po dobrih in slabih krajih, dokler nam trudna noga ne otrpne! Hitite naprej, vi polži, kaj se ogledujete? Naprej, po tujem, nemilem svetu, naprej!»

Ko je stara ciganka tako govorila sama s seboj, prikazal se je velik orel nad njimi v oblakih. Cigan, ki je imel puško, nameril je in ga ustrelil. Orel pade zadet v globočino. Od zdolaj iz nizke otline poleg reke se začuje divja kletev.

«Kaj si pa naredil, mulec?» vpraša starka tistega cigana, ki je ustrelil orla. «Poglavar naj ti puško vzame, če je ne znaš rabiti o pravem času. Poglej, tam doli jaha imeniten gospod, in prav zdi se mi, da je perje in kri ustreljenega orla priletelo nanj in ga onesnažilo, zato je bil tako hud, da je zaklel.»

Po stezi pri vodi je namreč jahal paša Mustafa iz Spire s svojimi vojaki, ki so bili vsi na konjih. Ustreljeni orel je padel ravno na pašo in ga poškopil s krvjo.

«Kaj se ta zanikerna sodrga zopet klati po naši deželi?» zavpije paša jezen, ko ugleda

cigane. «Ali hočete, da vas vse ukažem obesiti na drevesa?»

«Le počasi, gospod,» odgovori mu stara ciganka Pomela, «nas pustite pri miru in lovite druge, ki so bolj vredni kazni.»

Mustafa pogleda starko. «Ali si jih morda videla? — Moža in dve ženski z majhnim otrokom?» vpraša pozorno.

«Nekaj smo videli,» reče starka, «pa ne smemo povedati.»

«Kaj, meni 'ne boš povedala,» zadere se paša, ter ukaže svojim ljudem, naj konje obrnejo v breg, da bi cigane polovili.

«Nikar se ne trudite,» reče starka; «jaz le zato nisem hotela povedati, ker se bojim za vas. Pripetilo se vam je nekaj neljubega. Kri mrtvega orla vas je okapljala, in to ne pomeni nič dobrega.»

«Kje so begunci?» kriči paša.

«Če že hočete zvedéti po vsej sili, obrnite se navzgor, da pridete do ravninice med skalovjem, tam jih najdete.»

«Bomo videli, če je res,» vpije paša; «če si se zlagala, potem gorje tebi in tvojim ljudem!»

Ciganka se globoko prikloni. Ko pa Mustafa odjaha, šepeta si v suhe čeljusti:

«Le pojdi! Ako me je moja mati prav učila vedeževanja, nimaš danes pričakovati

ničesar dobrega! Pa jedenkrat te hočem še svariti, ker mi je tvoj oče nekdam v Drinopolji otel življenje.»

Skoči čez skale kakor stara koza, stopi na vzvišen kraj ter zavpije za pašo: «Tvoj oče mi je bil nekdam milosten. Svarim te: ne dotikaj se danes krvi in mesa!» Paša pa, ali je slišal te besede ali ne, ni pazil na to in jahal dalje.

Krvoločnik je jahal dalje po tisti stezi, kakor mu jo je pokazala ciganka, in kmalu je prišel s svojim spremstvom do višine, od koder je ugledal Renata in njegovo družino. Ti so se bili v tem že vzdignili in so stali že doli pri vodi; Renat pa je iskal broda, kjer bi mogel čez vodo. To se pravi, Renat in njegova žena sta bila že doli pri vodi, Ljudmila z otrokom pa še gori v zavetji, odkoder sta jo hotela poklicati, kadar bi brod našla.

«Glej, tukaj je ta prekleti rod!» zavpije paša, ko ugleda Renata in njega ženo. «Ne bodo nam ušli!» zakliče svojim hlapcem, «spustite pse nanje!»

Paša je bil namreč zvedel, da je Renat z družino vred zbežal, in pridirjal je z vojaki za njimi. Renat pa je mislil najprej spraviti ženo čez vodo, potem pa Ljudmilo z otrokom. Stal je z ženo že sredi vode,

ko je Mustafa z vojaki in psi pridiral za njim. Kmalu zapazi veliko nevarnost in bolj nese nego vêde svojo ženo na nasprotni breg.

«Tako ti izpolnuješ moje ukaze?» vpije paša za njim. «Na noge! Hitite za njim čez vodo! Prinesite mi živega ali mrtvega!» ukaže svojim vojakom.

«Le pošlji jih sem k meni,» kliče Renat, «ne bo se jim godilo bolje nego tebi, če prideš sem!»

«Kaj, ti pobalin, tako govoriš z gospodarjem špirskim?» vpije paša ter priganja svoje vojake, naj brž prebredejo vodo.

Osem turških vojakov se spusti v vodo, da izpolnijo povelje svojega gospoda. Renat pa napne puško in ustrelj prvega, ki stopi v vodo. Vsi ostali Turki zdaj pomerijo na Renata in njegovo ženo. Izprožijo — in Renatova žena je lahko ranjena na roki. Oba sta v hudi stiski. Ločena od svojega otroka in od Ljudmile in v toliki nevarnosti! Vender nista obupala. Tudi Klavdija potegne samokres izza nedrij in pomeri na sovražnike. Imela je srečo, jeden od Turkov se je zvalil v valove bistrega Alfeja. S tem sta pa še bolj razkačila ostale Turke; kakor divji bredejo skoz vodo, paša pa jih od zad še priganja. Kmalu pridejo do brega. Renat spozna,

da bi se proti šestim ne mogel ubraniti, toliko menj, ker zdaj plavajo še pašovi psi čez vodo, da bi raztrgali begunca. Zdaj ni bilo dosti pomišljati.

K sreči je vedel Renat za bližnjo podzemeljsko jamo, ki je bila skrita in za brambo jako pripravna.

«Beživa,» reče ženi, «le za mano pojdi!»

«Kaj pa z Mimico in Ljudmilo?» vpraša žena na begu.

«To pustiva za zdaj! Bog ji bo branil.»

Pritekla sta do tiste jame, ki je bila tako skrita, da bi ju vojaki ne bili zasledili, ako bi ne imeli psov. Jama je bila za brambo res pripravna. Vhod je bil tako ozek, da nista mogla dva vštric vanjo.

Psi kmalu zavohajo sled. Turki pridejo za beguncema z napetimi puškami. Jedna kroglja je Renata nekoliko oprášnila, pa tega v vročem boji niti čutil ni. On in Klavdija sta bila v tem puške nabasala. Vsak po jednega Turka sta ranila do smrti, tretjega je Renat z velikim kamenom zadel tako dobro, da se je kar zavalil čež skalovje. Ostali so le še trije Turki živi. Ti so že vsi oplašeni obstali pred jamo in se posvetovali, kaj jim je storiti. Niso si upali dalje, in so se vrnilo proti vodi, kjer jih je paša čakal.

Mustafa je kar škripal z zobmi, ko je videl, da se vračajo samo trije vojaki brez Renata. Z grdo kletvijo zapodi svojega konja v vodo, da bi sam vodil napad na Renata. Toda zgodi se mu bolje, nego njegovim hlapcem. Renat, ki je v tem zopet nabasal, ustrelj konja v prsi, da se zvali na tla z jezdecem vred. Težko se paša skobaca izpod konja in se vrne čez vodo. V istem hipu ustrelj Renat še jednega Turka s samokresom svoje žene.

Ves srdit se paša vrne in prebrede vodo, toda z drugačnimi čustvi, nego prej, ko je mislil, da ukroti Grka in njegovo rodbino, kakor mladega ptiča.

Ušli so mu tisti, katere je najhuje črtil; ostala sta še dva, na katerih se je hotel znositi.

Ljudmila je sedela z otrokom še vedno gori na hribu na tisti ravninici ter čakala, kdaj jo Renat pokliče, da gredó dalje. Slu-tila ni, kaj se je zgodilo v tem času. Vender je čutila nekako bojazen in opasnost pri srci. Grozno se torej prestraši, ko zasliši pašovo vpitje in lajanje njegovih psov.

Imela je tudi ona samokres pri sebi; pa bila ni tako srčna kakor Klavdija. Mislila je, da je najbolje, če se précej podá. Kmalu na to se res psi pridrve nanjo in

jo začno grizti. Za psi pridrve tudi možje, njim na čelu Mustafa. Ozrè se po Ljudmili; lepa je, še lepša od sestre Klavdije. Paši je bodla v oči. Zato ukaže vojakom naj pse odpravijo ter naj ženski ne storé ničesar.

Drugače je ravnal z malo Mimico. Zgrabi jo in dvigne.

«Paša, paša!» zakliče stara ciganka, ki je prišla ravno okolo ovinka, da zamore videti, kaj dela paša. «Ne pozabi, kar sem ti rekla, in ne dotikaj se danes mesa in krvi!»

«Molči, baba grda!» zavpije paša in trešči otroka v prepad.

Ljudmila grozno zakriči in omedli. Paša se ozrè nanjo temno in neusmiljeno. «Privedite jo za menoj!» ukaže hlapcem. Potem zasede konja in jaha proti domu.

Ko se Ljudmila nekoliko zavé, posadé jo in privežejo na konja ter odidejo ž njo proti Spiri v pašovo hišo.

Ko izginejo Turki za hribom, prikaže se Pomela, stara ciganka, izza grma in drži Renatovega otroka v naročaji. Otrok se namreč ni ubil, ampak k sreči je priletel na grmovje in pod grmovjem na mah, tako da se mu ni nič zgodilo. Ciganka ga je tam poiskala.

«Glej no, hudobneža!» mrmlja sama v sebi in zavija otroka v stare, grde cunje, «vedela sem, da ne prizanese otroku; pa kazen zato mu ne uide. — Nedolžno dete, kako si ljubko! Odslej boš moja, samo moja hčerka, jaz te ne dam več iz rok! Namenjena ti je ciganska usoda. Stara Pomela bo skrbela zate, nič se je ne boj!» Tako prigovarja otroku in ga boža. Potem gre z Mimico v naročaji za svojimi ljudmi, ki tam v grmovji kurijo in kuhajo.

Tretje poglavje.

Drugo jutro je bil paša sam v svoji sobi. Odslovil je bil svoje svetovalce in tovariše ter čakal Ljudmile, katero je dal poklicati pred se. Kmalu privedeta dva služabnika mlado, preplašeno dekle. Mustafa migne, in služabnika odideta.

«S teboj bi se lahko ostro ravnalo,» spregovori paša, «ker si bila v družbi upornikov. Toda izkazati ti hočem milost, če je boš vredna. Ti si torej vedela za Renatove spletke in si ga spremila na njega strahopetnem begu?»

«Renat ni bil nikdar strahopetec,» zavrne ga Ljudmila pogumno, «bežal je, ker je vedel, da ste ga poslali v smrt.»

«Tedaj je ta malopridnik odpečatil pismo in ga prebral?» zareži se paša. «Sevéda, to je lahko umevno. Drugič ne bom več poslušal starega Ibrahima; tudi starost se moti. — Saj ni res, da bi ga bi poslal v smrt, on ni prav razumel pisma,» laska se zdaj paša Ljudmili lažnivo — «toda vi Grki ste že tako nezaupni, da povsod vidite nevarnost. Saj sem dober vladar, samo upornike ostro kaznujem; to pa moram, kakor sprevidiš sama; ali bi se jim kar v roke dal? Če se odpoveš tem rovarjem, pozabim vse, in še osrečim te, ako mi izkažeš ljubezen, kakor jo zahtevam od tebe.»

Dekle Turka začudeno pogleda.

«Če hočeš biti moja, godilo se ti bo dobro,» ponovi paša.

«Kaj? Vaša? Nikdar!» reče Ljudmila moški; «vzemite mi življenje, saj ga imate v rokah; ljubezni pa ne zahtevajte od ljudij, ker je sami niste nikdar poznali.»

«Prav ošabno govoriš,» reče paša posmehljivo, «pa ne pomisliš, kje si. Ali ne veš, da te imam v oblasti in da ti lahko pristrižem perutnice, ti golobica prešerna?»

«Storite z mano, kar hočete; smrti se ne bojim.»

«Ti bedakinja, kaj se ustavljaš lastni sreči? Ali ni čast ženski, da je v moji mi-

losti? Premisli si to še prej, sicer bom moral — dasi nerad — napeti druge strune.»

«Rajši trpim najhujše muke in bolečine, predno bi ljubila morilca nedolžnega otroka!» odgovori Ljudmila navdušeno. «Odvedite me nazaj v ječo; rajši gledam temne, mokre zidove svoje ječe nego vaše obličje!»

Paša zaškriplje z zobmi. «Sevéda,» reče potem, «tvoja sedanja ječa je veliko pre-dobra in prelepa! Počakaj, dali te bomo v drugo; morda se tam prej omehčaš!» Nato glasno pokliče dva služabnika, ki takoj pri-tečeta, in jima velí: «Odvedita to dekle v stari stolp! Denite jo v najspodnjo ječo, Musendij bo že vedel, kaj je njegova dolžnost.»

Služabnika primeta deklico vsak za jedno roko in jo odvedeta.

Tisti stari stolp je stal kakih sto ko-rakov od pašove hiše. Okolo njega je bil zgrajen trden zid; gotovo je bila to nekdam trdnjavica. Že dolgo let pa se je rabil ta stolp kot težka ječa za velike hudodelce ali za take, ki jih je hotel paša držati posebno ostro. Med ljudstvom so šle grozne govorice o tem stolpu; pravili so, da kdor pride vanj, tega ni več nazaj, da ljudi grozno mučijo, potem pa jih umoré. Vsakogar je streslo, ki je šel tù mimo in se ozrl na stari stolp.

Mož po imeni Musendij je bil oskrbnik ali jetničar v tem stolpu. Ta Musendij je bil hudoben, trdosrčen človek, osivel v vseh hudobnostih. Že obraz in pogled mu je bil tak, da bi se ga vsak ustrašil; bil je kakor porojen za muko drugim ljudem. Okamenelo in brez svita je bilo njegovo okó. Naj bi se gore podirale in padale zvezde z neba, Musendijev mrzli pogled bi ostal vedno jednak. Njega ni genilo nič na svetu, ko samo še denar, pa dosti ga je moralo biti. Da bi pašo sleparil in prizanašal jetnikom, moral je že prejeti veliko plačo; za majhne vsote se ni menil. Bal se je pašove jeze in se ravnal po njegovih ukazih, če so bili še tako neusmiljeni. Poznal je že vse njegove navade, trebalo je torej le malo besedij, in Musendij je vedel, kaj storiti.

Temu človeku je bila izročena Ljudmila.

«V najspodnjo ječo!» rekla sta služabnika, ki sta jo privedla. Musendij se na kratko ozré po Ljudmili in odslovi oba briča. Sam pa odpre velika železna vrata ter Ljudmilo potisne v stolp. Šla sta po tesni, temni lopi, ki je bila razsvetljena po majhnem okenci. Nema stopa Ljudmila pred krvolokom kakor jagnje, če ga vedejo v mesnico. Zdaj prideta do stopnic, držečih v neko klet. Jetničar vzame tam stoječo svetilnico in jo prižgé.

Ljudmila se strese, ko pogleda po temnih, strmih stopnicah. Bilo jih je kakih trideset, vhod ozek in teman. Groza jo obide, ko pomisli, da bo morala tù doli lezti kakor v živ grob.

«Le doli!» zarenči jetničar na deklè, ki se trese kakor trepetlika. To je bila prva beseda, ki jo je spregovoril in zdela se je dekletu strašna kakor smrtna sodba.

«Kaj, v to grozno jamo naj zlezem?» vpraša trepetaje, «ali je mogoče človeku živeti tu doli?»

Nikar da bi odgovoril, položil ji Musendij trdo, mrzlo roko na ramo, da se deklica kar zgane, kakor bi jo kača pičila. Groza jo je bilo tega človeka; videla je, da ni pričakovati milosti od njega. Toda ni mu hotela pokazati slabosti in boječnosti, da bi se ji ne posmehoval. Zato se je osrčila in stopala hitro po stopnicah. Ko prideta do tal, stopita še nekaj časa po ravnem mimo mokrega zidovja po tesnih ovinkih. Naposled obstoji Musendij pred nizkimi durimi. Tam odklene železni zapah in veliko ključanico ter odprè vrata. Prideta v tesno ječo, le slabo razsvetljeno. Semkaj pahne jetničar nesrečno Grkinjo, sam pa se zopet odpravi in zaklene vrata za seboj. Ljudmila sliši le še njegove počasne korake po lópi, potem

pa vse utihne. Zdi se ji, kakor bi se bila vzbudila iz groznih sanj. Ali kakšno je njeno prebivališče! Pogleda kvišku, od koder se sveti slabotna luč. Bila je v stolpu; visoko nad njo je bil odprt, in od tam je prihajalo malko luči v ječo. Luknja nad stolpom je bila zaprta z železnim omrežjem.

Bilo je to omrežje videti kakor raženj v peči. Stene so sezale do vrhu stolpa.

Peklenskega brezdna si ne moremo misliti groznejšega, nego je bila ta ječa.

Ljudmila trepetajoča vse ogleda. Pogleda okolo sebe: po stenah doli kapa smradna voda in se zbira po tleh v ječi. Nekaj gnile slame leži tam v kotu, — drugega ni videti v ječi. Jedi ali pijače ni pripravljene. Grozna misel se porodi Ljudmili v glavi: Kaj, ko bi bila obsojena, da umre tukaj od lakote?! Spoznala je, da bode morala tako ali tako tukaj poginiti in da ni pričakovati rešitve.

Bojazen, da bi morala umreti od lakote, bila je neupravičena. Kmalu se namreč odprè stena, jetničar potegne kamen iz stene in potisne skozi špranjo jetnici kos kruha in vrč vode v temno ječo. Ljudmila vzame oboje in vpraša, ali dobi kaj nove slame in odeje za po noči.

«Mi nimamo slame, ne odeje,» odgovori človek, ki je prinesel kruh in vodo.

«Tukej vender ne morem spati. Povej svojemu gospodu, naj ravna lepše z menoj!» zakliče Ljudmila skozi špranjo.

Odgovora pa ne dobi nobenega. Čula je, kako je še položil kamen v špranjo nazaj. Pojedla je tisti kruh in čakala slame. Ali prešla je ura za uro, toda nikogar ni bilo več blizu. Mračilo se je; kmalu potem je zapazila skozi omrežje nekatere zvezde na nebu. V celi ječi ni bilo snažnega prostorčka, kamor bi mogla leči; vender jo je spanec že nadlegoval. Naposled ni kazalo drugega, nego leči na mokro, gnilo slamo tam v kotu, kjer je še od zidovja kapala zelenkasta, smradna voda. Po tolikih mukah, ki jih je prebila nje duša ta dan, omagale so naposled njene moči, in deklica je trdno zaspala.

Ponoči je slišala neko škripanje nad seboj, toda mislila je, da se ji je le sanjalo. Zjutraj se je zbudila, ravno ko ji je stražnik pomolil kruh in vodo skozi špranjo. Takrat je dobila tudi nekaj mleka. Vesela ga vzprejme in použije, misleč, da ji morda vender počasi kaj poboljšajo in ji zlasti priskrbé boljše ležišče.

Po zajutruku pogleda kvišku, da bi morda spoznala, kako pozno je že v jutru. Dolgo

zre gori, delj časa, nego bi bilo razločiti, je li že velik dan ali se šele dani. Toda opazovala ni dneva, ampak nekaj drugega. Zdelo se ji je, da se je železno omrežje pomeknilo bliže doli. Prej ta dan je bilo na vrhu stolpa, danes pa za seženj globokeje. Ali se je zmotila, ali je istina, in kaj to pomeni? Čemu bi bilo to, in kako je mogoče, premikati omrežje bliže ali delj, saj je menda pribito na steno?

Dolge in tožne so bile ure drugega dné. Mislila je na to in ono. Spominjala se je hudobnega paše, bega v hribe, psov in Turkov, ki so jo prijeli in privedli v ječo, mislila je na sestro in svaka ter na njiju nesrečnega otroka, katerega je že štela med mrtve. Za Ljudmilo je bila sreča, da se je mogla tako zamisliti, da je pozabila vse okolo sebe, ker tako si je najbolje krajšala čas. Spomnila se je tudi naukov naše svete vere in je našla v njih dosti tolažbe v svoji žalostni usodi. Vroče je molila in se pripravljala kakor na smrt; saj rešitve skoraj ni bilo upati. Tako ji je minil dan v molitvah in premišljevanji. Da bi se ne zabavala sama s seboj, morala bi kar obupati.

Ta večer je še prej zaspala, nego prej to noč, in imela je celo prijetne sanje. O čemer je premišljala ves dan, o nebesih, o angeljih, o nebeškem petji, o srečnih bojih,

v katerih je Renat premagal Turke i. t. d., vse te reči je videla tudi ponoči v sanjah.

Drugo jutro je najprej pogledala kvišku na tisto omrežje, ali je na svojem kraji. Ali, oj groza! — vsa trda od strahu skoči po konci, zakriči, da bi se lev prestrašil in kakor okamenela gleda navzgor — zdaj ni nobene zmote več: za dober seženj se je omrežje zopet pomeknilo nizdolu!

Zdaj ji je vse jasno: tù je bil nje grob; tisto omrežje je bilo zato, da se pomakne počasi čisto do tal, da jo stlači in umori; zato se je vsako noč pomikalo bliže! Morda še dve, tri noči, pa je vse končano! O groza, o žalost! Človek bi zblaznel!

Rešitve pa nobene! Železnih vrat ne bi predril noben junak; debeli zid je bil zidan kakor za večnost. Ljudmila še tistega kamena ni mogla premekniti, ki ga je jetničar vsak dan jemal iz zidu, da je mogel jed poriniti v stolp.

Ko ji drugi dan jetničar zopet prinese jesti, vpraša ga, kaj jo tukaj čaka. Ponujala mu je denarja in svoje zlate uhane in prstane, ako bi jo rešil iz te ječe. Vse zastonj — še odgovoril ji ni. Vsa žalostna se po njegovem odhodu skloni na tla in se bridko joka, da bi se je kamen usmilil — toda pri Turku ni usmiljenja!

Bila je danes tako prestrašena in razburjena, da še zaspati ni mogla. Molčé in povešene glave je korakala po ozki ječi. Z grozo jo je naudajal tisti bližnji trenutek, ko pade težko omrežje nanjo in jo stlači. Pokleknila je in goreče molila k Bogu, vse-mogočemu vladarju nebes in zemlje; v taki sili ji more le še On pomagati. Človeške pomoči ni več upala.

Bilo je okolo polnoči, ko se je zaslišalo zopet tisto škripanje, kakor vselej, kadar se je omrežje pomikalo nizdolu. Pazila je dobro in videla, kako je zarožljaj nekov stroj in vselej se je omrežje pomeknilo za jedno ped nizdolu. To rožljanje in škripanje je trajalo nekaj minut.

Uboga jetnica je vzdihovala in si z rokami zakrivala oči. Ubožica, kaj ti pomaga? Šele proti jutru je nekoliko zadremala. Kaj jo čaka, če se zbudi? Bolje skoro, da bi se nikdar več ne! Videla je omrežje zopet za seženj niže, torej tudi svojo smrt toliko bliže.

Minili so še trije dnevi. Ne moremo popisati, koliko muke in koliko strahu je prebila uboga deklica v tem času. Omrežje se je znižalo že tako, da je morala hoditi pripognjena, da se ni z glavo zadevala vanj. Le še jedno noč, in umreti bi morala. Vrhu tega si je ogledala od bliže tudi tla

in našla dosti stare krvi po njih razkropljene; jasen dokaz, da je bil že marsikdo stlačen pod železnim omrežjem. Kaj je Ljudmila prebila strahu! Kdo bi spal med strupenimi kačami? Kdo bi zlezal živ v grob in bi se dal vanj zasuti? Ta strah je čutila Ljudmila, saj je ves dan gledala železnega krvnika nad glavo, pokonča jo še to noč!

Vse mine, tudi ta tožni, grozni dan je minil, in prišla je strašna noč, v kateri ni bilo več odlašanja! Mrzel pot je tekel Ljudmili z čela; toliko, da se je še zavedala. Vpila je in molila, vila roke, lasé si ruvala. O polnoči mora priti nje zadnja ura. Premišljala je, ali bi ne bilo bolje, ako bi umorila sama sebe. Našla je pri sebi šivanko; kaj, ko bi si ž njo prebodla srce? Toda ne! Greh je, prepovedano je! Morda pride še rešitev? Oh, v mladosti se človek tako težko loči od življenja! Saj ima v srci še toliko željâ, ki se še niso izpolnile, še toliko upov, ki ga osrečujejo! Grozna je bila Ljudmili misel, da mora umreti! Podprla si je glavo in vzdihovala, potem pa zopet pogledala kvišku, od koder ji mora priti smrt!

Ko tako gori gleda, zdi se jî, kakor bi se na vrhu nekaj premikalo. To ji kaže pač le nje živa domišljija? Kakor bi bila od kamena, gleda nepremično kvišku na tisto

senco, ali kaj je? So li duhovi, so li ponočne ptice? Toda čuj! Zdaj se sliši trkanje, kakor bi nekdo kaj pribijal . . . sliši se, kakor bi bilo nekaj padlo po zunanji strani, kakor vrv ali kaj takega! Ljudmila se dvigne. Misel, da bi ji utegnila vender še priti rešitev, napolni ji vso dušo. Ali kdo jo hoče rešiti? Renat je daleč, kdo vé, kje! Brata ali očeta nima; znanci se za njeno usodo ne bodo brigali toliko! Sploh pa kristjani še vedeli niso, kam jo je zaprl paša. Kdo jo hoče potem rešiti?

Ali Ljudmila ni mislila na to. Iz živega hrepenenja po življenji in po rešitvi je vzrasla v nji trdna misel, da je rešitelj blizu.

Ni se zmotila.

Kmalu zapazi na vrhu stolpa pri otlini moža. Ta je gori pribil vrv k zidu, potem je vrv od znotraj spustil doli in plezal po nji.

Ko pride do železnega omrežja, zakliče rahlo: «Ljudmila! Ali imate še toliko moči, da pobegnete z mano?»

«Ali prav slišim?» odgovori Ljudmila, «to je Kadulepov glas?» vpraša začudena.

«Da, da, rešil vas bodem iz tega strašnega kraja!»

Kakor angeljsko petje so zveneale te besede Ljudmili na uho. Čudila se je pogumu, požrtvovalnosti in ljubezni mladega

Turka. Poznala je Kadulepa prav malo, toliko, da ga je nekolikokrat pozdravila na ulicah. On pa je ves gorel za njo, zato je šel v tako nevarnost, da bi jo rešil.

Zdaj vzame Kadulep iz žepa žagico, s kakeršnimi se žaga železo. Sevéda je bilo treba potrpežljivosti, predno je prežagal debelo železno omrežje.

Žagaje pa je Ljudmili tako govoril: «Vedel sem, da so vas zaprli v stari stolp. Poslal sem dobrega prijatelja k jetničarju Musendiju, da mu je ponudil škatljico bisero in zlatih kamenov in precej denarja, ako bi vas izpustil. Jetničarju je bilo še vse premalo. O tej priliki je moj prijatelj zvedel, v kako strašno ječo ste vrženi in da vas hočejo počasi umoriti. Mislil sem na to in ono, kako bi vas rešil. Naposled sem spoznal, da ne kaže drugega, nego zlesti na stolp, od tam pa z vrha doli k vam, da vam odklenem okove. Vzel sem nekaj kosov mesa, katerega sem prej ostrupil; tega sem vrgel psom, ki stražijo stolp, da so vsi poginili. Tako sem se stolpu lahko približal brez hrupa.»

«Ali ste sami?» vpraša Ljudmila.

«Ne; pri meni je Lirisbej, prijatelj moj. Na zunanjem zidu stoji in mi bo dal znamenje, če bi bila nevarnost.»

Dasi je imel Kadulep dobro pripravo, vendar je trajalo dolgo, predno je prežagal železno ograjo. Ko je izrezal tako luknjo, da se je mogla Ljudmila preriti skozi njo, ni se dalje trudil z žaganjem. Ko se je s Kadulepovo pomočjo pognetla skozi omrežje in stopila na njih gorenjo plat, pokazal ji je nje rešitelj, kako naj se prijema za vrveno lestvo, in po nji je splezala kvišku na vrh stolpa. Za njo je splezal Kadulep, in ko je še on došel na vrh, potegnil je vrv za seboj in jo potem spustil po zunanji plati doli.

«Jaz bom prvi splezal doli,» rekel je Ljudmili, «da napnem lestvico.» Skoro je bil pri tleh na dvorišči in dal je Ljudmili znamenje, naj spleza še ona doli.

Tudi ona srečno pride doli, in zdaj ni več težko priti čez zid, ki je postavljen okrog stolpa.

Lirisbej je bil že vse pripravil. Ponudil je Ljudmili svojo pomoč, da jo privede v varno zavetje v Gostunj.

«Le pojdite ž njim,» reče Kadulep Ljudmili; «jaz ne morem z vami, ker moram vsekakor ostati o Spiri; pa kmalu boste kaj slišali o meni. Temu mojemu prijatelju smete zaupati kakor meni.»

«Bog vas blagoslovi in vam povrni tisočkrat, kar ste mi storili dobrega!» reče Ljudmila ginjena in podá Kadulepu roko, «nikdar ne bodem pozabila svojega rešitelja. Toda povem vam, da še v Gostunji ne bom varna ogleduhov pašovih; najrajše bi pobegnila v Argostole. Tam imam strijca. Če je mogoče, da me spravite tja, prav lepo vas prosim. Pri mojem strijci bom varna.»

«Saj je to prav lahko,» reče Kadulep; «jutri gre ladja v Kefalonijo; nje kapitana dobro poznam. Moj prijatelj vas povede v Gostunj, od tam vas spravi na ladjo; da se pripeljete v Argostole.»

Ljudmila je bila prav srečna, ko je to slišala. Solznih očij se je poslovila od plemenitega mladeniča Kadulepa in odšla z Lirisbejem v temni noči hitrih korakov proti Gostunju.

Četrto poglavje.

Ne daleč od Dleta, med divjim skalovjem ležala je četa grških vstašev. Bilo jih je kakih štiristo. To je bilo v tistem kraju, kjer gre cesta proti Koroni in v Navarin. Hrib, kjer so bili vstaši, bil je po groznih prepadih ločen od nasprotne gore, koder je držala cesta. Med skalami je bilo tù pa tam raztreseno gosto grmovje. Pod goro se je

penil in bobnel močni gorski potok ter hitel proti dolini, kjer se je pomiril ter se zviljal v srebrnem lesku med oljičnim drevjem in vrbami. Tik vode se je dvigala velika, strma skala. Vrh te skale je stalo zidovje, nekdanja menda viteški grad, zdaj razvalina, ki je kakor v strašilo gledala v dolino, zaraslo z oljikami, smokvami, platanami in cipresami, pod katerimi se je tû pa tam skrival kak lovorjev grm.

Tû vrhu skale z mogočnim in krasnim razgledom sta stala krepka moža, oborožena s samokresi, bodali, handžarji in puškami. Na glavi sta imela kosmate kape, na nogah opanke.

Znana sta nam že oba. Jeden je Renat. Po dolgih in hudih bojih in velikih nevarnostih si je pridobil tako zaupanje med uporniki, da so si ga izvolili za glavarja. Tistih štiristo vstašev, o katerih smo govorili prej, bili so njegova četa. Tudi o drugem moži smo že slišali. To je Remec Miha, ki je bil že prej pobegnil iz Spire, ker je slutil, da mu je paša že za petami. Remec je bil porojen Kranjec. V Trstu se je bil seznanil z neko Grkinjo in ž njo se je potem preselil na Grško, kjer si je kmalu pridobil veliko veljavo, pa tudi kar najgorečnejše delal na to, da bi se Grki rešili turškega

jarma. Miha je bil kaj pripraven za posredovanje med Grki in Črnogorci, ker je bil kot Slovan zmožen srbskega jezika in je torej lahko občeval s Črnogorci. Ko je zbežal iz Spire, šel je v Črnogoro, da bi tam podkuril vstajo in jo razširil po vsi turški državi noter do Grecije. Ali Črnogorci so ostali osameli, došla jim ni zadostna pomoč; Srbi in Bošnjaki, Hercegovinci in Bolgari so bili prehudo uklenjeni v turške verige, da se niti geniti niso mogli, dasi bi se bili radi oprostili. Tako so se Črnogorci sami borili nekaj časa, dokler niso omagali.

«Tedaj s Črnogoro ni nič?» vpraša Renat Remca.

«Skoraj da ne,» odgovori Miha. «Ne verjameš, koliko krvi je teklo, in skoraj bi rekel, zastonj. Bosanski in rumeljski paša sta pridrevila kakih petdesettisoč Albancev, Kurdov, Turkov in sploh raznih azijskih divjakov v ubogo deželico. Črnogorci so se bili kakor levi. Dostikrat so odgnali Turke ter jih na tisoče poklali s svojimi handžari. Skoraj tri dni so se tolkli v Dugi soteski. Turki pa so dobivali vedno novo pomoč, število Črnogorcev pa se je krčilo od dne do dne. Morali so se umekniti.»

«Kaj pa je z ‚malim Štefanom‘?» vpraša Renat.

«Čakal je ruske pomoči in se zagradil z 10.000 možmi v Monastiru. Tam je star samostan, čegar trdni zid mu je bil za trdnjavo. Turki ga jamejo oblegati v tej trdnjavi. Štefan se je ljuto branil. Pričel se je strašen boj, kakeršnih je malo v svetovni zgodovini. Padlo je na stotine Turkov; tudi med Črnogorci je smrt pogosto pobirala svoje žrtve. Ko je že pohajalo strelivo in živež, prikipela je brezupnost Štefanova do vrhunca. Sreča mu je bila vender mila. Ponoči je našel skrito pot iz samostana v hribe. Nezasačen je pobegnil s tistimi možmi, kar je bilo še živih in zdravih, v temni noči iz samostanskih zidov v bližnje črnogorske hribe, kjer so si brambovci oddehnili in se pripravljali na nove boje. Z velikim naskokom so Turki drugi dan pridrli v Monastir, ali na svoje začudenje niso našli ne Štefana, ne njegovih junakov. Črnogorci se sicer ne bodo še podali, vender so že preoslabeli za velike bitke; obetane pomoči pa tudi ni od nikoder, torej mislim, da bodo vzprejeli tudi neugodne pogoje, ako jim jih sultan ponudi, in mi Grki ostanemo osameli; brez zunanje pomoči moramo ali zmagati ali pa poginiti.»

«Pravijo, da je bosanski paša grozovito mesaril po Črnigori,» pristavi vprašaje Renat.

«Kakor že Turki znajo,» pripoveduje Remec. «Dvanajsterim načelnikom vstaje, ki jih je paša ujel, dal je glave odsekati. Drugim je porezal ušesa in nosove. Nekaj vreč odrezanih ušes in nosov in dve priplenjeni zastavi, zlat križ in nekaj molitvenih bukvic poslal je v Carigrad, da so se Turki veselili, ko so gledali te stvari. Kamor je prišel, povsod je plenil, požigal, moril, otroke in starčke davil v grozovitnih mukah. Vso deželo bi bil uničil in opustošil, pa Rus mu je grozil z vojsko in moral je svojo vojsko zbirati na ruski meji, tako da so si Črnogorci nekoliko oddehnili.»

«Res žalostne reči pripoveduješ,» méni Renat, «tega našim ljudem še ne smemo povedati, da ne izgubé poguma. Jaz se še ne podam, ker vidim, kako je ljudstvo navdušeno za boj; saj prej ne bom imel miru in pokoja, dokler se ne iznebimo teh turških krvopivk. Grška zemlja mora biti slobodna; in upam, da me ne zapustiš, ampak me bodeš podpiral izvršiti veliko nalogo. Takih pomagačev, kakor si ti, želel sem si že davno.»

«Izkusil in prebil sem v Črnigori zadosti,» reče Miha, «pa človek se privadi tudi tega divjega življenja, in s Turkom vojskovati se, to mi je že kakor potreba.

Če tam nismo premagali, morda bo tukaj bolje! Torej le pogum! Pojdem ti jaz na roko z dobrim svetom in svojim nabrušenim handžarom!»

«Tako je prav, dragi prijatelj,» reče Renat ter podá Remcu roko, «skupno se bova borila in skupno padla ali pa zmagala!»

Nato gresta oba moža med šatore, kjer počivajo vstaši.

V jednom teh šatorov, ki je bil nekoliko večji in lepši od drugih, bivali sta družini obeh voditeljev, namreč Remčeva žena in dvoje njegovih otrok, bistrournih fantičev, pa Renatova žena Klavdija.

Ta je zamišljena sedela in milo pogledovala Remčeva fantiča. Ko stopi Remec v šator, reče mu: «Kako ste srečni, ker imate tako lepe, zdrave otroke, mene pa tare vedno še žalost po moji jedini hčerki! Kdo vé, če še živi in kaj je ž njo? Težko, da bi jo še kdaj videla.»

«Ali niste nikoli več slišali o nji?» vpraša Remec.

«Nikoli,» reče Klavdija klaverno; «ko sva z Renatom odbila napad sovražnikov, šla sva na tisto ravninico vrhu hriba, kjer sva pustila Ljudmilo z otrokom. Vender ni bilo več sledu ne o sestri ne o deteti. Vpra-

šala sva vse ljudi v okolici, ali so kje videli izgubljenca, pa nihče nama ni vedel povoljnega odgovora. Šele v Majni sva zvedela po nekem znanci, da je Ljudmilo paša ujel in da jo ima gotovo zaprto v svojem haremu.»

Remec in njegova žena sta v svoji usmiljenosti vedno tolažila ubogo Klavdijo, katera bi bila izvestno že umrla od žalosti, da je ni krepila ljubezen do domovine, kateri je bila tako srčno udana kakor le kak moški domoljub.

Med takšnimi razgovori je došel Renatov ogleduh, kakeršne je pošiljal po deželi, da so pozvedli, kako se ljudstvo vêde, kako se vstašem drugod godi in kje se pomikajo turške vojske. Ta ogleduh je pravil, da je turški sultan izdal oklic na vse Grke, da morajo vsi moški oddati svoje orožje turškim oblastim. Grški možje v dolinah, kjer se še ne upajo upreti očitno, pa so tako zviti, da dajo biričem same stare puške, ki niso več za rabo, svoje nove in dobre puške in drugo orožje pa skrbno skrivajo za pripravní čas.

«Gorjanci in otočani (taki, ki so po otokih v morji) pa se bodo sultanu gotovo le posmehovali,» reče Remec; «saj pravijo,

da pridejo kmalu ruske ladje, ki pripeljejo vstašem dovolj orožja in streliva.»

Vprašali so ogleduha, ali vé še kaj drugega; rekel pa je, da nič takega, samo da je videl blizu tù nekaj ciganov, kateri bi utegnili biti turški ogleduhi.

«Ciganski sodrgi se ne sme preveč zaupati,» reče Remec. «V Črnigori smo dva ujeli, pri katerih smo dobili turška pisma. Za denar storé ti vlačugarji vse. — Treba bo tudi te cigane poloviti, da jih preiščemo.»

Renat takoj ukaže, naj gredó nekateri možje, da cigane ugrabijo in jih privedejo v šator. Ogleduh gre ž njimi, da jim pokaže pot.

Odločeni možje hité za cigani in jih dobè ne daleč od Alfeja. Cigani se upirajo in prepirajo, ko zvedó, da morajo pred poveljnika vstašev.

«Nikar se dolgo ne brani, Soluko,» reče stara ciganka poglavarju ciganov, «saj ti gospodje ne bodo storili ničesar. Oni imajo moč, in ti moraš slušati: Jaz pojdem s teboj, da bom govorila zate. Iz roke znam oznanjati prihodnjost, morda poslužim gospodom s svojo umetnostjo, in še obdarovani odidemo iz šatorov.»

Nato se poglavar ciganov udá s tem, da ga stara ciganka spremi do šatorov.

Ko dospó tja in starka ugleda Renata, nakremži še grje svoj krmizljavi obraz. Pogleda plašno okolo sebe. Ker jo pa Grk le hladno in zaničljivo pogleda, ne bojí se, ker iz tega sklepa, da on ne vé, kje je njegova hči.

«Čemu se potepate okolo naših šatorov?» vpraša Remec poglavarja ciganov.

«Mirni potniki smo,» reče cigan, «in smo namenjeni v Navarin. Ničesar vam nočemo in zahtevamo, da tudi vi nas pustite pri miru.»

«Kako se drzneš govoriti tako ošabno?» vpraša Remec; «ali ne veš, da si v naši oblasti? Takih ljudij ne potrebujemo tukaj. Vi znate krasti in ovadbe delati. Le zapomnite si, naj le slišim, da nas je kdo izmed vas ovadih ali sploh Turkom šel na roke, dam vas vse obesiti, kadar vas dobim v pest. Zdaj pa le pojdite!»

«O, tako dobrega gospoda ni več na svetu!» reče ciganka, tista stara Pomela, o kateri smo že povedali, kako je pobrala in s seboj vzela Renatovo hčerko. «Ker ste tako dobri,» pravi ciganka, «hočem vam povedati, kaj vam obeta prihodnjost. — Pokažite mi roko!»

«Pojdi se solit!» reče Remec, «glej, da se kmalu pobereš iz teh šatorov, če ne ti bodo moji ljudje pomagali!»

Ciganka se globoko prikloni, pri tem pa zapazi, da Remčeva žena svojemu možu miga, naj ciganko še pridrži, da jo bo nekaj vprašala.

«Saj sem vedel, da je ni Grkinje, katera bi ne verjela tem ciganskim vražam!» reče Remec.

«Saj tudi vi možje dostikrat vprašujete ciganke,» reče Remčeva žena, «zato mi boš že dovolil, da mi ciganka razodene prihodnjost.»

Pomela pogleda ženi na odprto roko. «Tù so zapisane različne reči,» jame praviti; «zapisano vidim marsikatero trpljenje, ki ste ga že prebili, pa tudi tako, ki vas še čaka; vidim vaše upe in prazne želje, vidim pa tudi srečo in zadovoljnost v družini.»

«Pojdi s svojimi čenčami!» reče Remec, «ti delaš moji ženi težko srce, podiraš ji pogum in upanje ter jo mučiš s svojim prerokovanjem, ki je vseskozi prazno.»

«Kako bi se predrznila, govoriti drugače, kakor kažejo črte na roki?» roti se ciganka; «če bi bili vi prav moj smrtni sovražnik, vender bi vam povedala resnico. In da spoznate, da govorim resnico, povem jednemu izmed vas minulost; ugenila bom vse, kar se mu je kdaj pripetilo. — Dovolite, da pogledam vašo roko,» obrne se k Rena-

tovi ženi, «vi boste pričali, da govori uboga ciganka resnico. — Le glejte: tù vidim drevo, katero je strela podrla na tla! Vas je zadela velika nesreča, to, kar ste najbolj ljubili, bilo vam je vzeto. Pa verjemite mi, da otrok, po katerem žalujete, še živi. Tukaj je kot na tri vogle; ta pomeni, da je bil otrok rešen.»

Klavdija se pri teh besedah pomenljivo ozre po svojem moži.

«Ali vam hočem oznaniti še prihodnjost?» vpraša ciganka.

«Ne, ne,» reče Renat, «to je pregrešno, to vé le sam Bog. Kar nam On pošlje, bomo pretrpeli potrpežljivo. Prihranite svojo modrost drugim ljudem!»

«Škoda, škoda,» reče ciganka, «marsikaj bi se dalo povedati. Pa vi me nočete poslušati, in jaz odidem. Samo darilca bi še prosila.»

«Kaj pak, sevéda,» rečejo možje, in vsak ji vrže nekaj krajcarjev.

«Zdaj se pa le spravite,» pravi Remec, «važnejše opravke imamo, nego se z vami razgovarjati.»

Pomela se zareži, ko spravlja denarje v žep, priklanja se na vse strani ter odide s poglavarjem ciganov.

Ko dohitita svoje tovariše, gredo vsi skupaj dalje proti Navarinu. Nekaj ur pred mestom se ustavijo v hosti.

«No, le pridi k meni, golobičica,» zaklicala je Pomela majhni deklici, koju vzdigne z voza in vzame v naročaj; «toliko, da te niso dobili tisti nazaj, katerim si bila vzeta. Dokler stara Pomela živi, ne izpusti te iz rok.»

«Vender se mi zdi neumno, da vlačiš tega otroka s seboj,» reče poglavar ciganov; «lahko nam napravi še velike sitnosti. Če bi bili tam gori pri vstaših videli otroka in ga spoznali za hčer poveljnikovo, bili bi nam vsem porezali vratove. Pusti otroka, naj gré kamor hoče, in ne brigaj se dalje zanj; dobri ljudje ga bodo že oskrbeli.»

«Ti govoriš, kakor razumeš,» zavrne ga ciganka; «jaz znam na roko in na kvarte ugeniti prihodnjost, jaz vem več, nego vsi drugi. — Otrok ostane pri nas!»

Peto poglavje.

Paša Mustafa v Spiri je sedel s Kadulepom za mizo in kvartal ž njim. S čmerikavega obraza se mu je poznalo, da ni prav pri volji. Kvartala sta že kaki dve uri, pa Mustafa ni mogel dobiti niti jedne igre.

Zdaj vstopi belobradati Ibrahim; paša ga pokliče in mu reče:

«Sreče nimam, kadar igram s Kadulepom; poskusi ti svojo srečo, morda ga ti uženeš.»

«Saj se tudi meni godi taka, kadar igram s Kadulepom,» reče Ibrahim, «vender, ker želiš, hočem poskusiti še jedenkrat.»

Ibrahim séde in jame s Kadulepom igrati; toda izgubi kakor po navadi. Mustafa se je starcu natihoma posmehoval, ker se je ta večkrat bahal, da mu ni nihče kos pri igri; zato mu je privoščil, da je dobil svojega mojstra.

Ker je Ibrahim vedno izgubljal, gledal je kmalu še grje, nego prej paša.

Ravno zopet razdelita kvarte, kar stopi v sobo prijatelj Ibrahimov in ga pokliče iz sobe. Ibrahim stopi k njemu, in došlec mu nekaj zašepče na uho. Oni potem odide, Ibrahim pa sede nazaj za mizo. Dokončala sta pričeto igro, toda Ibrahim je izgubil tudi to.

«Kadulep je mojster v igri,» reče Ibrahim, «premotiti zna nas in preslepiti naše okó.»

«Tega pač ne znam,» zavrne ga mladi Turek, «samo srečo imam, kakor sem vam že rekel, samo srečo.»

«Ti si vender lisjak — ti si slepar!» reče starec, «ti varaš služabnike prerokove!

Imeli smo te v časti, ker si tako prekanjen in prebrisan; v naši sredi smo ti dajali prostor, ti nas pa plačuješ z zvijačo in hinavščino!»

«Kdo mi more očitati hinavščino?» zavpije Kadulep.

«Ibrahim, ki vse zvé,» odgovori Ibrahim. «Hlinil si se nam prijatelja, na tihem pa podpiraš naše sovražnike; ti si rešil ono deklico iz starega stolpa, ti pri vsaki priliki pomagaš upornikom!»

Kadulep obledi. Ves začuden je slišal paša to obtožbo in zahteval je pojasnila.

«Kadulep je izdajalec,» toži ga Ibrahim, «kača je, ki smo jo gojili na svojem nedriji, da nam poplača s smrtonosnim pikom. Skrivne zveze ima z uporniki, rešil je Grkinjo iz starega stolpa. Saj veš, da je Musendij pravil, kako so ga hoteli podkupiti. Jaz sem dal prijeti človeka, ki je bil tak, kakeršnega mi je Musendij popisal, da je bil pri njem zaradi podkupovanja. Prišel je iz Gostunja in ni mogel tajiti, da je on tisti, ki je bil pri Musendiji s hudobnim namenom. Da bi bil pa on deklico rešil, to je tajil. Dal sem mu tri ure odloga in ravno zdaj zvem, da je priznal, namreč da je Kadulep pravi zločinec in da je on deklico rešil iz stolpa, onemu jo pa le izročil, da jo je spravil na ladjo, ki je jadrala v Argostole.»

Ves srdit potegne paša sabljo iz nožnice, da bi Kadulepa razsekal.

«Ali me hoče Mustafa, zvezda modrosti, pokončati na ovadbo ničvrednega človeka?» vpraša Kadulep mirno in moški. «Vsak bojazljivec lahko zvali svojo krivdo na glavo poštenega človeka! Paša spirski — Allah mu daj nebesa — pravičen je dosti, da me ne obsodi brez dokazov.»

Sklicevanje na njegovo pravicoljubje je delo paši dobro. Zato se pomiri in ukaže, naj privedejo jetnika.

Kmalu potem ga privedejo. Pogledavši Kadulepa, povesi ujeti mož glavo in odgovarja na pašova vprašanja le počasno in nedoločno. Bilo ga je sram, da je izdal Kadulepa; vendar je potrdil to, kar je že prej izpovedal.

Zdaj so rekli Kadulepu, naj se zagovarja. Na splošno začudenje pa ni storil tega. Ko je videl, kako se Lirisbej trese na vsem životu, hotel ga je osramotiti; zato je stopil krepko pred možake in govoril tako: «Ni vsak zadosti krepak, da bi molčal v smrtni nevarnosti in s tem svojega prijatelja rešil jednake usode. Lirisbej me je izdal, ker je mislil, da pomaga sam sebi. Ne zamerim mu tega. Samo da je nesrečno Grkinjo spravil v varnost, s tem mi je storil toliko

uslugo, da mu oprostim vse drugo, dasi je težko videti prijatelja tako nezvestega in nemoškega. Nič se ne kesam, da sem to storil, in še to rečem, da ravnajo kristjani prav, če se upirajo nam Turkom, ker jih toliko mučimo in trpinčimo in jim čisto po krivici prizadenemo toliko hudega. Ker sem spoznal, na kateri strani je pravica, zato sem podpiral grško vstajo, in mislim, da mi bo to v slavo, ne pa v sramoto.»

«Nesrečni bedak,» zakriči paša, «občutil boš mojo jezo! Proč ž njim! Vrzite ga v tisto ječo, iz katere je rešil grško vlačugo!»

Zajedno paša ukaže, naj se poišče sled za Ljudmilo, in če jo dobé, naj jo privedejo sèm.

Odvedli so potem Lirisbeja. Kadulepa pa so zgrābili in ga tirali proti staremu stolpu.

Kakor smo že povedali, ni bil ta stolp daleč od pašove hiše. Vender se je zvitemu Kadulepu na tem kratkem poti posrečilo, da je ušel krvnikom. Šel je namreč nezvezan med dvema stražnikoma. Ko so prišli do vrat, ki so bile vdelane v zunanji zid, potisnil je oba stražnika skozi vrata na dvorišče, sam pa se je obrnil in utekel, kar so ga nesle nogé. Stražnika se pogledata in

obstojita kakor obstreljena, potem pa se vzdramita in dirjata za njim; ali bil je že daleč pred njima. Vpila sta sicer, naj ubežnika prime, kdor ga doseže, toda mimogredoči kristjani so se jima le posmehovali, ker se jim je še dobro zdelo, da je zopet nekdo ušel turškim biričem. Kadulep je tekel tako urno, da sta ga stražnika kmalu izgubila iz očivida in se naposled prazna vrnila.

Kadulep je našel dobro zavetje. Tù se je skrival, dokler ni nastopila noč; ponoči pa je ubral pot v visoke gore, kjer so taborili grški vstaši; steze so mu bile dobro znane.

Drugi dan se je zopet skrnil v neko jamo, ne daleč od tiste, kjer se je Renat branil Turkom in jih toliko pokončal. Ko se je zmračilo, spravil se je zopet na noge, da bi bežal dalje. Jedel je nekaj sadja, ki ga je tù pa tam pobral po tleh. Ko je nekaj časa tako begal dalje, stopil je na vzvišen hrib, da bi se nekoliko ozrl, kje je.

Zdajci pribrenči krogla mimo njegove glave. Zapaziti ni mogel nikogar, vendar se mu je zdelo varneje, da odide s tega kraja. Tekel je hitro nizdolu, toda hipoma pribeži med četo Grkov, ki mu nabasane puške nastavijo na prsi.

«Ne streljajte name, vaš prijatelj sem!» reče jim Kadulep.

«Poznamo te po besedi in obleki, da si Turek,» odgovoré možaki, «Turku ne prizanesemo nobenemu.»

«Kaj vas ni sram, da hočete ustreliti neoboroženega človeka?» vpraša Kadulep; «če bi bil vaš sovražnik, ne bi si upal med vas brez orožja.»

«Ogleduhi prihajajo brez orožja!» reče jeden iz čete, in précej mu prikimajo vsi drugi Grki. «Skoda je krogle in prahu zanj,» rekó jedni, «odvedimo ga, da pridemo do drevesa, tam ga obesimo.» (Tam blizu namreč ni bilo nobenega drevesa.)

Poslednja obvelja. Brez ozira na Kadulepove ugovore ga vlečejo s seboj. Toliko da je bil siromak ušel grozni smrti, že je priletel v drugo smrtno nevarnost. Akoravno niso bili Grki tako neusmiljeni kakor Turki, vender o vojski niso poznali usmiljenja za Turke, ker so tudi ti ž njimi tako delali in vsakega ujetega kristjana mučili do smrti in mu potem glavo odrezali. Nekateri so še nabadali na kolce, na katerih so po tri dni umirali v groznih mukah. Zato so bili tudi grški vstaši vsi srditi, če so zajeli kakega Turka, so ga navadno umorili. Kadulepa so torej vlekli dalje, da bi prišli do drevesa,

kjer bi ga obesili. Končno pridejo do nekaj hrastov.

«Tukaj bije tvoja zadnja ura,» reče nekdo Kadulepu, «obrne se k svojemu Bogu, če imaš kaj na vesti, da ti oprosti. Pet minut imaš še časa za molitev.»

Kadulepu je tesno pri srci, ko vidi, kako vrže Grk vrv čez močno vejo in dela zanko. «Možje, dajte si dopovedati, da me spirski paša preganja ravno zato, ker sem podpiral kristjane!» prigovarja jim Kadulep.

«Le molči, pa nikar ne laži,» reče star Grk; «če se ne motim, videl sem te večkrat v družbi spirskega paše. Ti in paša sta bila vselej prijatelja. Kaj čenčaš torej, ali misliš, da imaš babe pred seboj?»

«Na skrivnem sem delal za vas,» reče Kadulep.

«Ha, ha, ha,» zasmеjejo se možje, «kako se laže, kakor bi rožice sadil; samo da bi ušel smrti!»

«Kaj bi dolgo govoril,» reče jeden nato, «denite mu vrv okolo vratu, pa ga potegnite na vejo.»

Branitev bila je zaman. Zvezali so mu roke in deli vrv za vrat. Zdelo se je, da mu je živeti le še malo trenutkov; ali Bog je odločil drugače.

Blizu se zasliši vpitje. Grki Kadulepa pusté in pogledajo na isto stran, od koder prihaja hrup. Kmalu se je videlo, kaj je. Na griči se je prikazala ženska razmršenih lās, ki je tekla in lezla po skalovji v hrib. Za njo so drli Turki divje kričeč. Le malo korakov je bila še pred njimi.

Kadulep to vidi, spozna Ljudmilo, ki jo Turki lové. Ta nevarnost njemu drage deklice mu dá novo moč. Ker nihče ne pazi nanj, lahko vrže vrvi od sebe, s katerimi je bil zvezan, in tisto, ki jo je imel že okolo vratu. V naglici zagradi puško, ki jo je bil jeden Grkov položil na tla, pomeri in ustrelí jednega tistih Turkov, ki so lovili Ljudmilo. Ko Turki to vidijo, obrnejo se ter planejo na Grke, med katerimi je bil Kadulep ujet.

Vname se krvav boj. Kadulep je najljutejši med bojevniki ter pobija Turke s puško kakor stekle pse. Ko vidijo Grki njegovo hrabrost, začno še oni kresati in streljati Turke, in v malo trenutkih so Turki premagani ter pobegnejo, kar jih je še živih.

«Za njimi! Za njimi!» vpijejo Grki ter vderó doli po skalnati strmini, da se kar pečevje vali pod njimi.

Kadulep pa teče v drugo stran, tja, kamor je prej bežala Ljudmila. «Ljudmila,

Ljudmila!» kliče jo z močnim glasom, ki odmeva po divjem skalovji.

Kmalu doide begunko. Stala je na visoki skali pred strmim prepadom. Ko zasliši svoje ime, ozrè se nazaj in ugleda Kadulepa. Takoj ga ni spoznala, ker je bil še precej daleč, videla je le, da ima turško obleko, in to jo je vznemirjalo. Ker je pa vedno le klical in mahal z ruto, spoznala je naposled moža, ki jo je že jedenkrat rešil iz smrtne nevarnosti. Počakala ga je torej in jako veselo pozdravila svojega rešitelja.

Oba sta bila začudena, da se snideta v tem nenavadnem kraju. Kadulep ji pové na kratko, kaj se je zgodilo potem, ko jo je rešil iz stolpa, in kako je on ravnokar dvakrat ušel smrtni nevarnosti. Tudi Ljudmila ima dosti povedati, odkar se nista videla.

«Ko sem prišla v Argostole,» pripoveduje mu, «in ko sem hotela stopiti v hišo svojega strijca, stopil mi je on že na pot pripravljen iz hiše naproti. Začudil se je mojemu prihodu. Pravil mi je, da je ravnokar mislil odpotovati v Morejo, da se pridruži vstašem in se bori proti Turkom za slobodo domovine. Ravno je bil prodal svojo hišo, in brezumno bi bilo, ko bi ga bila odgovarjala od tega namena. Nedostojno bi bilo,

da bi zahtevala zase več ljubezni nego za domovino. Povedala sem mu, kaj se mi je vse pripetilo. Svetuje mi, naj se vrnem ž njim nazaj po ladji, da me že on spravi v varen kraj in me brani vseh napadov. Jadrali smo čez morje na tisti ladji, ki me je pripeljala v Kefalonijo. Prišli smo v one hribe, kjer se je hotel moj strijc pridružiti vstašem. Kar nenadoma nas obsuje krdelo Turkov.

«Prerok Mohamed me prekolni,» reče jeden, «če ni to tista ženska, ki nam je ušla iz stolpa.» Po teh besedah po nama planejo. Strijc se jim postavi v bran, pa kmalu leži v krvi na tleh, kjer ga še koljejo z noži in sabljami. V tem boji sem našla priliko, da sem pobegnila ter uskočila na vso moč v hribe. Toda gotovo bi me bili ujeli, da me niste rešili vi, ki ste o pravem času napadli Turke, da so pozabili name in padli po vas, kakor sem sodila po streljanji in vpitji. Upam, da ste nepoškodovani prišli iz boja?»

Kadulep ji pové, kako je videl Turke besniti za njo, kako je jednega ustrelil in kako so se potem urno obrnili in planili po Grkih, odkoder je prišel strel; kako so se napósled s Turki bojevali ter jih zapodili v beg.

Med tem pogovorom se vrnejo oni Grki, ki so dirjali za Turki.

«Poglej ga tam gori pri dekletu!» kazali so nanj, «to je tisto dekle, katero so Turki lovili, ta je šel pa za njo.»

Poklicali so Kadulepa in Ljudmilo k sebi, podajali Kadulepu roke in mu govorili: «No, pod dobro zvezdo si porojen, da si ušel taki nevarnosti! Zdaj, ko smo videli, kako si Turke kresal, zdaj ti pa že verujemo, da si prej govoril resnico in da si naš prijatelj. Ostani pri nas, ker si tak korenjak! Saj k Turkom itak ne smeš, ker si tako delal ž njimi; tam te zdaj ne čaka nič dobrega.»

Nato povesta Kadulep in Ljudmila vstašem vsak svojo prigodbo, čudno dovolj, da vsi pazno poslušajo.

«Sreča je opoteča, in človeško življenje visi časih na jedni sami niti,» reče še Kadulep, ko konča povest; «če bi stalo tam, kjer ste me ujeli, drevó, ne bil bi več med živimi. In tudi pozneje bi bilo po meni, da ni pritekla ta deklica, preganjana po ljutih Turkih. Res, Ljudmila, danes ste vi meni rešili življenje, in tako ste mi povrnili to, kar sem vam storil jaz.»

Šesto poglavje.

Minilo je nekaj let. Vstaja je trajala neprestano, pa za Grke ni imela povoljnega uspeha; zlate slobode si niso še priborili, a krutega Turka tudi ne pregnali. Benetke so zdajci odtegnile svojo pomoč; Rusi so sicer* pomagali nekaj časa, pozneje pa so hipoma popustili vse, in ubogi vstaši so bili prepuščeni lastni bedi, brez streliva, brez živeža in drugih potrebnih rečij, ki se dobivajo pač za denar, katerega pa uporniki niso imeli. Ko je Rus odjenjal in so se vstaši malomočni umaknili bolj v goré, začel je Turek po dolinah grozno gospodariti. Vse je požgal in pomoril. Turkom so se pridružili še razbojniki iz Albanije in Epira, ki so na svoje roke plenili po vsi grški deželi. Počenjali so take reči, da se je dežela zasmilila celo že turškemu sultanu, tako da je poslal generala Hasana Beja v Grecijo z veliko vojaško močjo; ta je razbojnike pregnal ter ustanovil stari red, kakor je bilo pred vstajo. To se je zgodilo leta 1779.

Kolikor tudi pa so trpeli vstaši, vender se gorjanci še niso podali. Prišlo je še do mnogih krvavih bitek, v katerih je izgubil še marsikateri Turek svojo glavo.

Med tistimi, ki se niso hoteli še podati, bila sta tudi Renat in Remec. Njiju sovraštvo do Turkov se ni dalo ukrotiti. Renat je bil še posebno zato tako razkačen na Turke, ker so mu vzeli vse premoženje in umorili jedinega otroka, kakor je mislil, ker ni vedel, da je Minica še živa. Tudi Klavdija je sovražila Turke iz vse duše, vender je pogostoma iskala tolažbe tudi pri Bogu in v molitvi.

V tistih hribih, kjer je živela Klavdija s svojim možem, slišalo se ni nikdar česa o Ljudmili in o Minici. Ljudmila je bila v tem času vzela Kadulepa za moža, kateri se je dal krstiti in je prestopil h krščanski veri. Kadulep je bil ves čas med vstajniki in se je tako hrabro boril zoper Turke, da so ga kristjani izvolili za poveljnika vstaške čete. Grki so mu veliko zaupali. Ko je pa le kazalo, da ne opravijo vstaši ničesar, ker se je Kadulep boril v bolj odprtem kraji, kjer ga niso toliko branile skalé in strmine, spoznal je, da proti preveliki turški sili ne opravi ničesar, dokler ne pride pomoč od drugega kralja; zato je za nekaj časa odložil orožje, dal si drugo ime in se preselil čez morje v Azijo, kjer si je kupil hišico in nekaj njiv; tam sta z Ljudmilo živela lepo zložno in mirno.

Zdajci se čuje novica, da sta avstrijski in ruski cesar napovedala Turku vojsko. To je bilo za cesarja Jožefa. Grki so dobili novo upanje, in iznova so se vstaši zbirali po hribih. Kadulep je pustil prijazni svoj dom in se s svojo ženo pripeljal v Majno. Vstaši so ga že čakali in vzprejeli z nepopisnim veseljem. Zbral je nekaj pogumnih môž in kmalu je bil strah Turkom. Ker so ga Turki poznali, da je njih krvi in vere zatajevalec in odpadnik, zato so ga tem bolj črtili in mu skušali priti do živega. On je pa tudi vedel, da ga ne čaka nič dobrega, če pride Turkom v pest, zato se je branil toliko srditeje in hrabreje.

V neki noči ugledajo zdajci velik požar proti zapadni strani.

Gorel je gozd; čulo se je od tam gosto streljanje. Vnel se je ondi ljut boj med Turki in Grki. Turkov je bilo več in Grki so se morali umakniti, zapustivši mnogo mrličev in ranjencev v rokah krvoločnih zmagovalcev. Med bežečimi Grki je bil tudi Kadulep. Vodil jih je po strmi stezi do skrite jame, kjer so bili varni, da so si odpočili od hudega boja in si obvezali rane. Bilo jih je kakih štirideset.

Ravno je jutranja zarja z rdečim trakom robila vzhodne gore, ko je Mustafa, paša

Spire in Kalavrite, na čelu turške čete, obstoječe iz Arnavtov (Albancev) in turških vojakov, lezel v hribe. Njegovo obličje bilo je zardelo od jeze. Zvedel je namreč, da se je Renat iznova vzdignil zoper turško oblast, in tega človeka dobiti v pest, ki je že nekoč tako sramotno v beg zapodil njega in osem vojakov s pomočjo jedne same ženske (tega mu paša ni mogel pozabiti), tega Renata ujeti in do smrti mučiti, to je Mustafa gnalo v hribe s tolikim spremstvom.

«Živ ali mrtev mora priti v moje roké,» govoril je paša, «in če bi ga moral tri dni iskati po tem skalovji!» To rekši vzpodbode svojega konja in dirja dalje, Turki in Arbanasi pa za njim.

V tem je stopala po strmi poti s hriba doli tolpa ciganov. Bila je Pomela s svojimi tovariši. Bili so ti ljudje v Rumeliji, Albaniji, Rumuniji in Srbiji, naposled so se zopet priklatili v deželo grško. Poleg Pomele je stopalo šestnajstletno dekle, vzor krasote in priljudnosti. Plemenit obraz in snežnobela koža pričala sta, da ta otrok ni ciganske rodovine. Vsak prijatelj življenja in prirode se je veselo ozrl v to toliko zapuščeno in vender toliko lepo raslo stvar. Podobna je bila cvetlicam na polji, katerim nihče ne priliva, pa se vender razcvetajo v najlepši krasoti.

To je bila Minica, imenovali so jo med cigani — Viardo. Jahala je še dosti čedno oblečena lepo osedlanega mezga, in videti je bilo, da je Pomela res skrbela za tega najdenega otroka. Ali ta ljubezen do Minice ali Viarde ni bila prav zastonj; deklica je ciganski tolpi pridobila marsikak groš, ker je tako lepo pela, plesala in prijazno občevala z ljudmi; marsikdo je cigane gostoljubno vzprejel samo zaradi lepe in prijazne Viarde ali Minice. Pomela je vedela, koliko koristi Viarda vsi družbi, zato jo je zelo čislala in zmirom skrbela zanjo. Če je le mogla, obvarovala je Viardo vsake težave.

Ko paša Mustafa ugleda cigane, zakriči nanje: «Hej, če se ne motim, to so tisti cigani, ki sem jih videl že pred leti tukaj! Čujte, cigani, ali niste videli, kje so tisti hudobneži, ki se nam upirajo? Gotovo ste jih videli! Saj so v tem kraji. Odgovorite brez ovinkov! Če ne, dam vas vse pomoriti!»

«Po kom vprašate, žlahtni gospod?» reče Pomela. «Nikogar nismo srečali na svojem poti.»

«Ha, ti grda copernica!» zavpije paša in stisne pest; «ti bi se meni lagala? Vse hočeš vedeti, tukaj pa ne veš odgovora! Videli ste jih! Zakaj ne izdaš vstajnikov? Gotovo so te podkupili!»

«Saj sem ti že nekoč pokazala pot, ko si lovil begunce,» reče starka; «zakaj bi tega ne storila danes? Toda povem ti, nikamor se ne spuščaj danes! Na čelu imaš rdečo marogo; ta pomeni nesrečo!»

«To pomeni tvojo nesrečo!» zavpije paša in ukaže svojim ljudem, naj cigane pobijejo in posekajo.

Albanci in Turki planejo po ciganih in jamejo po njih mahati s sabljami, čisto po nedolžnem, ker cigani res niso videli nobenih vstašev ta dan.

Cigani zbeže na vse strani, kolikor jih noge neso. Nekatere so Turki pobili, drugim so zopet pomagale hitre pete, da so ušli čez prepade in strmine. Pomela je vlekla Viardo (Minico) za seboj po ozki stezi v sotesko, kjer je vedela za skrito jamo. Bežeča je zadela ciganka z nogo na puško, katero je na begu izgubil Mulo, tisti cigan, ki je nekdanj ustrelil orla, da je padel na Mustafu. «Vzemiva puško s seboj,» reče starka in jo pobere. «Da je Mulo puško izgubil, to je dobro znamenje, ker on je že prvič s to puško onesnažil pašo, ko je orla ustrelil.» Bežali sta potem v tisto jamo.

Toda Turki so ji že zapazili. «Alo! Za njima!» vpije paša. «Lisici sta se skrili v jamo; priženite ji k meni, da ji obe postre-

lim ali prederem z mečem, kakor bi bile dve srni.»

Nato je paša sam v svoji krvoločnosti sklenil slediti cigankama, in šel je na tisto ozko stezo, ki je držala v jamo, v kateri ste bili ženski skriti. Kakor maček se je bližal zavetju, in ženski ste trepetali od strahu. Minica je stala spredi, Pomela pa za njo.

«Ko bi stala jaz spredi,» reče Pomela, «bi trinoga kar ustrelila in to pošast spravila iz sveta. — Pa saj to tudi ti lahko storiš. Na, vzemi puško, nabasana je, kar pomeri nanj in izproži! Na, tako! — Sedaj pomeri! Tako! Izproži! — Stara Pomela ti priseže, da ga zadeneš!»

Uboga Minica ni imela še orožja v rokah, ali v smrtni nevarnosti se najslabša žival brani na vso moč. Nevarnost ji dá nenavaden pogum, trdno roko. Minica pomeri in izproži — in krvoločni paša se zvali na tla.

Minica skoči iz jame, Pomela za njo.

«Dobro je bilo!» reče Pomela; «ti hudobnež si nekdam to dekle telebil v globočino, da bi jo umoril, in zdaj si sam smrt našel ravno po nje roki. Svarila sem te, ali v zahvalo si nas hotel vse pomoriti, in nas loviti, kakor divjačino. Pogini, okrutnik! Vzemi plačilo za svoje hudobnosti!»

Paša se dvigne še jedenkrat po konci in hoče nekaj povedati. Pa kri se mu udere iz ust in mu zaduši besedo. Nazaj omahne in izdihne črno svojo dušo.

Tukaj se ni bilo varno muditi ženskama. Albanci so slišali strel, začeli so plezati v hrib in se obrnili proti kraju, od koder se je čul strel. Videli so Pomelo in Minico, bežeči iz jame. Ko pridejo do mrtvega trupla svojega gospodarja, vsi kar zbesné. Zakadé se za bežečima ženskama. Pomelo zadene svinčena krogla iz turške dvocevke, in zvali se na tla. Minica pogleda vsa preplašena okolo sebe. Nje preganjalci so le še petdeset korakov daleč — tudi nji ni bilo videti rešitve.

Deklica steče brzonoga naprej in pride do zatišja, kjer najde stoječi dve četi oboroženih Grkov. Ko pridejo za deklico dirjajoči Albanci tem Grkom pred oči, vzprejmó jih ti z groznim streljanjem. Nekaj Albancev pade, drugi zbežé.

Grki pa za njimi. Ko jih dojdejo, prične se strašno klanje. Albancem pridejo na pomoč še oni Turki, ki so jih prej čakali spodi. Boj je trajal blizu jedno uro; padlo jih je mnogo na obeh straneh. Končno pa so vender kristjani zmagali, posebno zato, ker so imeli dva izvrstna vodnika. Turki

pa so bili po smrti Mustafovi brez pravega poveljnika in se niso vedeli prav vesti. Kar je še ostalo Turkov, zbežali so nizdolu proti dolini; grške krogle so še nekaj časa brenčale za njimi. Ko je bil boj končan, pogledali so Grki okolo sebe, obezali svoje ranjence in ugledali tudi Minico, ki je klečala pri umirajoči ciganki.

«Pomagajte mi, možje!» ogovori Minica grške vojake, «tukaj leži na smrt ranjena moja varuhinja in mati.»

«Kdo si ti?» vpraša Minico lep velik mož, ki je bil poglavar vstašev.

«Kličejo me za Viardo,» reče deklica, «ta žena, ki tu leži, bila je dolgo let moja jedina prijateljica.»

Poglavar pogleda ranjeno ciganko v obraz in reče: «Če se ne motim, to žensko sem že nekoč videl; pa mora biti tega že dolgo.»

«Res je,» reče ciganka in izpregleda, «bilo je pred Navarinom. Tvoji ženi sem nekaj brala iz roke in tudi oni drugi ženi, — glej, to je — tukaj je njena hči! — Jaz moram umreti, čemu bi tajila, to je —»

Okolo stoječi se začudijo.

«Povej, kar imaš na srci!» reče poveljnik; «to dekle ni ciganski otrok? Kako pride v vaše roke?»

Ciganka si oddahne. Težko ji je bilo razodeti skrivnost. «Paša spirski,» šepeta naposled, «paša, ki je danes poginil — tam — po roki tega otroka — paša jo je pred leti vrgel v prepad — jaz pobrala — roditelje poznaš — tvoj prijatelj —»

«Renatova hči?» vpraša Grk začuden; «ženska, kaj praviš, kako moreš dokazati to?»

«Zlati križ na prsih — pogledjte Viardo — zlati križ — jaz našla — pustila —» šepeče ciganka iz težka in zopet zamiži.

«Kaj? Renatova hči je to?» vpraša začudeno Grk, ki je dozdej mirno poslušal ves razgovor.

«Ali ga poznate? Ali je še živa?»

«On in ona sta še živa,» odyrne nagovorjeni Grk.

«Čudno, prečudno!» reče drugi; «zdi se mi, da tudi vas poznam. Vi ste Remec iz Spire?»

«Taka je!» reče Remec, ker to je bil poveljnik te vstaške čete. Oni, ki ga je izpraševal, pa se je dal spoznati za Kadulepa. Poveljnik je bil druge čete, ker sta bili v tem boji, kakor smo že omenili, dve četi vstašev; čudno je le, da se poveljnika obeh čet nista prej spoznala, akoravno sta šli obe četi skupno v boj. To pa je prihajalo

od tod, ker obe četi niste bili še dolgo skupaj.

Kadulep se je prej vojskoval v dolini. Ko je pa Mustafa s preveliko močjo pritisnil na njega, umaknil se je tudi Kadulep s svojimi ljudmi bolj v hribe in tukaj se je sešel z Remčevo četo. Tako je prišel paša, ko je iskal Renata, Kadulepu in Remcu v roke, njegova vojska je bila pobita in razkropljena, trinog sam pa je prejel smrt iz rok nedolžne deklice, katero je pred kakimi dvanajstimi leti vrgel v globočino, da bi jo pogubil. Tako ga je dohitelo maščevanje!

Oba poveljnika sta si povedala še to in to, kar ju je zmotil v pogovoru glasen jok Minice. Stara ciganka je za vselej zatisnila svoje oči.

Minica ji stisne mrzlo roko in ji gleda objokana v obsteklele oči.

«Pojdi z nami,» reče ji Remec, «privedemo te k pravi materi in k očetu, ki že dolgo žalujeta po tebi.»

Molčeča gre Minica z možmi čez gorovje; od spomina na dogodke današnjega dne ji utriplje in trepeče srce.

Po dolgem potovanji pridejo v Renatov tabor, ki se je ravno vrnil^s iz male praske s Turki, katere je zapodil v beg.

Remec je Renata in njegovo ženo počasi pripravil na srečno novico, na sestanek s hčerjo, katero sta menila, da je mrtva. Povedal je potem vse, kaj se je zgodilo in kaj je povedala umirajoča ciganka. Tudi tistega zlatega križa ni pozabil omeniti. Našli so ga res na prsih Miničnih*, in Klavdija ga je takoj spoznala.

Solznih očij je objela svojo hčer. Veselje roditeljev se ne dá popisati.

Potem je pa še Kadulep šel po svojo ženo Ljudmilo, ki je svoji sestri vesela prihitela v naročaj. Zahajajoče solnce še ni videlo lepšega prizora. Visoko v gorah, kjer biva sloboda in kamor ni segla kruta turška oblast, ker so slobodo in sveti križ čuvali hrabri možje, tukaj so danes sredi krvi potokov in vojskine nesreče praznovali lep dan srečnega sestanka po toliko bridki ločitvi, po tolikih udarcih nemile usode, po tolikih prebitih nevarnostih.

Nesrečnemu narodu grškemu pa tačas še ni prišijalo solnce slobode. Vzdignili so se večkrat zoper turško nasilstvo, pa premajhna je bila moč malega naroda; vselej so Turki z ognjem in mečem zadušili napore slobodoljubnih móž in deželo uklenili v nove verige. *Šele v začetku tega stoletja je s pomočjo velike Rusije otresel grški narod

raz sebe težki jarem turški. Vrli Remec se je kot siv starček udeležil še tega zadnjega boja in videl, kako je vzhajalo solnce slobode. Med prvimi borilci sta bila njegova dva sinova Ciril in Metod, pa sin Kadulepov in Ljudmile, hrabri Aleksander Kadulep, slavnoznan med domobranci skalovite Moreje.

Šele mi smo doživeli, kako je prisijala boljša dôba tudi Bolgarom po veliki turški vojski v letih 1875 do 1878. Zdaj je turška moč zdrobljena, in iz njenih razvalin poganjajo drevesca mladih in krepkih slovan-skih državic: Srbije, Črnogore, Rumelije in Bolgarije!

